

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΚΡΗΤΗΣ

Σχολή Μηχανικών
Παραγωγής και Διοίκησης

Διπλωματική Εργασία

**ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ: ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 2003-2023-
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ**

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΟΥΝΗΣ

Χανιά, July 2025

Περίληψη

Ο βασικός σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας έγκειται στην παρουσίαση της κατάστασης που διαμορφώθηκε στην Ελλάδα, σε επίπεδο ανταγωνιστικότητας επιχειρηματικότητας αλλά και οικονομικής ανάπτυξης ως προς τις ΜμΕ, κατά το χρονικό διάστημα 2003 – 2023. Ο βασικός λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε το συγκεκριμένο θέμα της διπλωματικής εργασίας, είναι επειδή μέσα από την ανάλυση τριών βασικών παραμέτρων, δηλαδή της ανταγωνιστικότητας, της επιχειρηματικότητας και της ανάπτυξης, μπορεί να εκτιμηθεί πως διαμορφώθηκε η κατάσταση για τις ΜμΕ στην Ελλάδα από το 2003 και έπειτα, αλλά πολύ περισσότερο, πως αναμένεται να διαμορφωθεί η θέση τους μελλοντικά.

Επίσης, η παρούσα διπλωματική εργασία, στο πλαίσιο πραγματοποίησης μιας εμπεριστατωμένης προσέγγισης, περιέχει τεκμηριωμένη καταγραφή του αριθμού, των κλάδων, της σημασίας των ΜμΕ για την οικονομία, των δυνατοτήτων τους σε όρους εξαγωγών, απασχόλησης, καινοτομίας, κλπ. και των απαραίτητων προϋποθέσεων για την εκπλήρωσή τους, ιδιαίτερα στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον της κρίσης. Κεντρικός στόχος είναι να αποδοθεί όσο το δυνατόν αναλυτικότερα ο χώρος των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και η εξέλιξή του από το 2003 έως και σήμερα. Γενικότερα, η περίοδος που εξετάζεται έχει επιφέρει πολύ σημαντικές μεταβολές στον επιχειρηματικό χάρτη της Ελλάδος και κρίνεται αναγκαίος ο εντοπισμός των δυναμικών που διαμορφώνονται για τα επόμενα χρόνια, καθώς και η σκιαγράφηση των εμποδίων και ο προσδιορισμός των πεδίων με σημαντικές αναπτυξιακές προοπτικές. Θα αναζητηθούν στοιχεία που βρίσκονται στη δημόσια σφαίρα αναδεικνύοντας την ανάγκη βελτίωσης των ΜμΕ στην Ελλάδα.

Η υλοποίηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας βασίζεται στη χρήση πηγών με αμιγώς βιβλιογραφικό χαρακτήρα μιας και η μελέτη της κατάστασης στην οποία βρίσκονται σήμερα οι ΜμΕ στην Ελλάδα, αλλά και του πως διαμορφώθηκε το επίπεδό τους διαχρονικά κατά τη διάρκεια των δυο προηγούμενων δεκαετιών, στηρίζεται στη χρήση δευτερογενών πηγών (μελετών και ερευνών), που έχουν διεξαχθεί. Επί συνόλου, η διπλωματική εργασία υλοποιείται σε συνολικά πέντε κεφάλαια, με το πρώτο εξ αυτών να αποτελεί την εισαγωγή, ενώ το δεύτερο να αναφέρεται στην ανάλυση, σε ευρύ επίπεδο των ΜμΕ, παραθέτοντας στοιχεία σχετικά με τα κατηγορίες των ΜμΕ, τους κλάδους όπου

δραστηριοποιούνται, το ρόλο τους, κλπ. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται δεδομένα που αφορούν στο πως συμβάλλουν και λειτουργούν σήμερα αλλά και διαχρονικά οι ΜμΕ στην Ελλάδα, ενώ το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στο πολύ σημαντικό ζήτημα της χρηματοδότησης των ΜμΕ, όπως αυτή εξασφαλίζεται είτε σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, είτε σε επίπεδο Ελλάδος. Η διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με το πέμπτο κεφάλαιο, στο οποίο και παρουσιάζονται τα σημαντικότερα συμπεράσματα που εξάγονται από το σύνολο της μελέτης, πραγματοποιώντας παράλληλα και μια συζήτηση με επίκεντρο τη χρηματοδότηση, την καινοτομία, αλλά και την εξωστρέφεια των ΜμΕ.

Abstract

The main purpose of this thesis is to present the situation that has developed in Greece, in terms of competitiveness, entrepreneurship and economic development in relation to SMEs, during the period 2003 - 2023. The main reason why this specific topic of the thesis was chosen is because through the analysis of three basic parameters, namely competitiveness, entrepreneurship and development, it can be assessed how the situation for SMEs in Greece has developed since 2003, but much more, how their position is expected to develop in the future, as detailed in the fifth chapter of the thesis.

Also, the degree of importance of this thesis is high in the context of carrying out a thorough approach based on the needs and priorities of the businesses themselves and a documented record of the number, sectors, importance of SMEs for the economy, their potential in terms of exports, employment, innovation, etc. and the necessary conditions for their fulfillment, especially in the changing environment of the crisis. The main objective is to provide as detailed a description as possible of the small and medium-sized enterprise sector and its evolution from 2003 to the present day. More generally, the period under review has brought about very significant changes in the business map of Greece and it is considered necessary to identify the dynamics that are shaping up for the coming years, as well as to outline the obstacles and identify the areas with significant development prospects. Data that is in the public domain will be sought, highlighting the need to improve SMEs in Greece.

The implementation of this thesis is based on the use of sources of a purely bibliographical nature, since the study of the current situation of SMEs in Greece, as well as how their level has developed over time over the past two decades, is based on the use of secondary sources (studies and research) that have been conducted. In total, the thesis is implemented in a total of five chapters, with the first of these being the introduction, while the second refers to the analysis, at a broad level of SMEs, providing data on the categories of SMEs, the sectors in which they operate, their role, etc. The third chapter presents data relating to how SMEs contribute and operate today and over time in Greece, while the fourth chapter refers to the very important issue of financing SMEs, as it is ensured either at the European Union level or at the Greek level. The thesis concludes with the fifth chapter, which presents the most important conclusions drawn from the entire study, while also conducting a discussion focusing on financing, innovation, and the extroversion of SMEs.

Περιεχόμενα

Σκοπός – Στόχος Διπλωματικής Εργασίας.....	7
Σημασία Διπλωματικής Εργασίας.....	8
Διάρθρωση Διπλωματικής Εργασίας.....	10
Κεφάλαιο 2 ^ο : Ορισμός & Ανάλυση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (ΜμΕ).....	12
Η Έννοια και το Περιεχόμενο των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων.....	12
Κατηγορίες Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων.....	13
Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων	20
Ο Ρόλος και η Σημαντικότητα των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων	22
Κεφάλαιο 3 ^ο : Οι Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις στην Ελλάδα	25
Συμβολή των ΜμΕ στην Ελληνική Οικονομία	25
Ανταγωνιστικότητα και Καινοτομία των ΜμΕ στην Ελλάδα	300
ΜμΕ στην Ελλάδα και Εξωτερικό Εμπόριο.....	355
Πρόσβαση σε Χρηματοδότηση των ΜμΕ.....	39
Κεφάλαιο 4 ^ο : Χρηματοδότηση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων	422
Ευρωπαϊκή Ένωση	422
Πολιτική Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ενίσχυση των ΜμΕ.....	422
Προγράμματα και Εργαλεία Χρηματοδότησης	433
Χρηματοδοτικά Μέσα	455
Ελλάδα	48
Η Επιχειρηματική Πραγματικότητα στην Ελλάδα.....	48
Ευκαιρίες Χρηματοδότησης ΜμΕ	511
Προφίλ ΜμΕ που Χρηματοδοτούνται.....	544
Κεφάλαιο 5 ^ο : Συμπεράσματα – Συζήτηση	566
Γενικό Συμπέρασμα	566
Συζήτηση	58
Πηγές Χρηματοδότησης ΜμΕ στην Ευρώπη	58

Καινοτομία ΜμΕ: μορφές, πηγές και οφέλη	59
Στρατηγική Εξωστρέφειας των ΜμΕ.....	611
Βιβλιογραφία.....	64

Κεφάλαιο 1^ο: Εισαγωγή

Σκοπός – Στόχος Διπλωματικής Εργασίας

Οι ΜΜΕ αποτελούν σε μια ευρύτερη κλίμακα για τη διεθνή οικονομική δραστηριότητα, ένα πολύ σημαντικό τμήμα του λεγόμενου παραγωγικού συστήματος (ΙΜΕΓΣΕΒΕΕ 2023). Στην πλειοψηφία των διεθνών οικονομιών οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της όποιας εμπορικής δραστηριότητας. Χαρακτηριστικά είναι τα μεγέθη που αφορούν στο ποσοστό των μεσαίων και μικρών επιχειρήσεων που λειτουργούν σήμερα τόσο στην Ελλάδα όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το οποίο ανέρχεται σε 98,9% και 98,8% αντίστοιχα, του συνολικού πλήθους των επιχειρήσεων που λειτουργούν. Ειδικά για την περίπτωση της Ελλάδος, οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις ή εναλλακτικά «Μικρομεσαίες – ΜμΕ», εμφανίζονται κατά την τελευταία εικοσαετία να συμβάλουν σε πολύ μεγάλο βαθμό στην παραγωγή προστιθέμενης αξίας, παρά το γεγονός πως αυτή έως και το 2014 εμφάνιζε ένα συρρικνωμένο μέγεθος (Λιώνης 2023). Επίσης, ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα που καλούνται οι ελληνικές ΜμΕ να αντιμετωπίσουν είναι και το γεγονός πως εμφανίζουν αρκετά χαμηλή παραγωγικότητα, το μέγεθος της οποίας σε σχέση με την αντίστοιχη σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι 50% χαμηλότερο.

Γενικότερα, μέσα από την πραγματοποίηση της παρούσας εργασίας θα επιδιωχθεί να επιτευχθεί ο βασικός της σκοπός που αφορά στην παρουσίαση και ανάλυση του θεμελιώδους ρόλου που οι ΜμΕ διαδραματίζουν στην οικονομία, οι οποίες απασχολούν περισσότερο από το 65% του συνόλου των εργαζόμενων στην Ελλάδα σήμερα και δημιουργώντας το 60% της προστιθέμενης αξίας της συνολικής παραγωγής της χώρας. Θα αξιολογηθούν τόσο τα πλεονεκτήματα όσο και τα μειονεκτήματα των ΜμΕ της Ελλάδος, θα παρουσιασθούν τα βασικότερα χαρακτηριστικά τους και κυρίως, θα περιγραφεί μέσα από τη χρήση στατιστικών δεδομένων και στοιχείων, η διαχρονική εξέλιξη που ο τομέας των ΜμΕ εμφάνισε από το 2003 έως και το 2023 (ΙΜΕΓΣΕΒΕΕ 2023).

Η ικανοποίηση του ανωτέρω σκοπού συνεπάγεται και την κάλυψη μιας σειράς από στόχους που έχουν ως επίκεντρο και περιεχόμενο την ανωτέρω μεταβλητή. Πιο συγκεκριμένα, οι στόχοι που ορίζονται και επιδιώκεται να μελετηθούν μέσα από την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας αναφέρονται:

- ✓ στο πως διαμορφώνεται το επιχειρηματικό περιβάλλον στην Ελλάδα σήμερα για τις ΜμΕ και ποιες προοπτικές υπάρχουν σχετικά με την εξέλιξη της επιχειρηματικότητας και με την υλοποίηση επενδύσεων από εγχώριους αλλά και αλλοδαπούς επενδυτές
- ✓ στο επίπεδο στο οποίο βρίσκεται σήμερα η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών ΜμΕ, βάσει των χαρακτηριστικών τους γνωρισμάτων αλλά και βάσει των νέων δεδομένων που διαμορφώνονται σε διεθνές επίπεδο, στοχεύοντας στην εξασφάλιση ενός ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος
- ✓ στις προοπτικές που υπάρχουν σχετικά με την εξασφάλιση ενός θετικού αρχικά και έπειτα υψηλού ρυθμού ανάπτυξης για τις ΜμΕ, αναγνωρίζοντας τόσο τις διεθνείς εξελίξεις όσο και τις παθογένειες που παρουσιάζουν, σε συνδυασμό όμως με τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού τους και εισαγωγής διαφόρων καινοτομιών.

Σημασία Διπλωματικής Εργασίας

Ο βασικός λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε το συγκεκριμένο θέμα της διπλωματικής εργασίας, είναι επειδή μέσα από την ανάλυση τριών βασικών παραμέτρων, δηλαδή της ανταγωνιστικότητας, της επιχειρηματικότητας και της ανάπτυξης, μπορεί να εκτιμηθεί πως διαμορφώθηκε η κατάσταση για τις ΜμΕ στην Ελλάδα από το 2003 και έπειτα, αλλά και πως αναμένεται να διαμορφωθεί η θέση τους μελλοντικά (Τσακανίκας και άλλοι, 2023). Για την παρούσα διπλωματική εργασία πολύ σημαντικό είναι το ζήτημα εκείνο που σχετίζεται με τη μεγέθυνση των ελληνικών ΜμΕ, μέσα από την ανάπτυξη συμπράξεων ή και συγχωνεύσεων ή και συνεργασιών, το οποίο όχι μόνο θα βοηθήσει στην επίλυση δομικών προβλημάτων που παρουσιάζουν αλλά και θα επιτρέψει και την πραγματοποίηση οικονομιών κλίμακας, ένα διαχρονικό μειονέκτημα για τις ΜμΕ, όπως αναλύεται ευρύτερα στο τέταρτο κεφάλαιο της διπλωματικής εργασίας.

Επίσης, η σημαντικότητα της διπλωματικής εργασίας επίσης εντοπίζεται και στο να παρουσιασθεί η συνδρομή των ΜμΕ τόσο ως προς την οικονομία, όσο και ως προς τη συμβολή τους σε επίπεδο εξαγωγών, αλλά και ανάπτυξης της καινοτομίας ή και αύξησης της απασχόλησης. Κεντρικός στόχος είναι να αποδοθεί όσο το δυνατόν αναλυτικότερα ο χώρος των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και η εξέλιξή του από το 2003 έως και σήμερα (ΙΜΕΓΣΕΒΕΕ, 2023). Γενικότερα, η περίοδος που εξετάζεται έχει επιφέρει πολύ σημαντικές μεταβολές στον επιχειρηματικό χάρτη της Ελλάδος και κρίνεται αναγκαίος ο εντοπισμός των δυναμικών που διαμορφώνονται για τα επόμενα χρόνια, καθώς και η σκιαγράφηση των εμποδίων και ο προσδιορισμός των πεδίων με σημαντικές

αναπτυξιακές προοπτικές. Θα αναζητηθούν στοιχεία που βρίσκονται στη δημόσια σφαίρα αναδεικνύοντας την ανάγκη βελτίωσης των ΜμΕ στην Ελλάδα (Σ.Ε.Β. 2022).

Συνολικά, ο βασικός λόγος για τον οποίο η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονείται είναι επειδή οι ΜμΕ αποτελούν ένα διακύβευμα που παρουσιάζει πολύ μεγάλη γεωπολιτική σημασία σε παγκόσμια κλίμακα, διαδραματίζοντας έναν ζωτικό ρόλο σε ότι αφορά στην οικονομική, αλλά και στην κοινωνική ανάπτυξη μιας χώρας ή μιας περιοχής, όπως ισχύει και στην περίπτωση της Ελλάδος (Λιώνης 2023). Παρά το γεγονός πως οι κοινωνίες, ειδικά στον αναπτυγμένο δυτικό κόσμο εμφανίζουν έναν πολύ υψηλό βαθμό ποιότητας, εντούτοις είναι σαφές πως όσο δεν εξελίσσονται θα ελλοχεύει ο κίνδυνος της στασιμότητας και κατά συνέπεια θα τίθεται ένα ζήτημα αδυναμίας προσαρμογής στις ολοένα και μεταβαλλόμενες συνθήκες. Μέσα από την υπόψιν διπλωματική εργασία αυτό που επιχειρείται είναι να δημιουργηθεί ένα «άνοιγμα» προς την αμφισβήτηση των καθιερωμένων δομών αλλά και των κυρίαρχων αντιλήψεων ως προς τις ΜμΕ, παρουσιάζοντας τον καθοριστικό ρόλο που αυτές έχουν τόσο στη δημιουργία πλούτου, όσο και στην εξασφάλιση της ευημερίας, αναλύοντας την κυρίαρχη συνεισφορά της καινοτομίας προς την κατεύθυνση αυτή.

Μέσα από την ύπαρξη μιας επιχειρηματικής κοινωνίας μπορεί να επιτευχθεί μια επιθυμητή ισορροπία που βρίσκεται ανάμεσα στην προστασία των προσδοκιών που τα άτομα έχουν, διατηρώντας όμως παράλληλα και το δικό τους «άνοιγμα» για την ύπαρξη διαφωνιών και ενστάσεων (ΙΜΕΓΣΕΒΕΕ, 2023). Αυτές ασφαλώς οι διαφωνίες θα πρέπει να εδράζονται σε μια σειρά από λογικά επιχειρήματα και θέσεις. Αυτό επίσης που επιχειρείται με το παρόν κείμενο είναι να καταστεί όχι απλά κατανοητό αλλά αναγκαίο, το πόσο σημαντική συμβολή στην όποια εξέλιξη των ΜμΕ έχει η εισαγωγή νέων καινοτομιών και παράλληλα, η αύξηση της παραγωγικότητας και της αποδοτικότητάς τους (Σ.Ε.Β. 2022).

Διάρθρωση Διπλωματικής Εργασίας

Το βασικό γνώρισμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας αναφέρεται στο γεγονός πως πρόκειται για ένα πόνημα το οποίο έχει αμιγώς βιβλιογραφικό χαρακτήρα μιας και η μελέτη της κατάστασης στην οποία βρίσκονται σήμερα οι ΜμΕ στην Ελλάδα, αλλά και του πως διαμορφώθηκε το επίπεδό τους διαχρονικά κατά τη διάρκεια των δυο προηγούμενων δεκαετιών, στηρίζεται στη χρήση δευτερογενών πηγών (μελετών και ερευνών), που έχουν διεξαχθεί. Επί συνόλου, η διπλωματική εργασία υλοποιείται σε συνολικά πέντε κεφάλαια, με το πρώτο εξ αυτών να αποτελεί την εισαγωγή, όπου αποτυπώνονται πλην του σκοπού και του στόχου της εργασίας, η σημαντικότητά της, καθώς και η μεθοδολογία που θα υιοθετηθεί για την υλοποίησή της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα πιο σημαντικά στοιχεία, σε θεωρητικό επίπεδο, που σχετίζονται με τις ΜμΕ από τη σκοπιά της βιβλιογραφικής επισκόπησης. Αρχικά παρουσιάζονται η έννοια και το περιεχόμενο των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων γενικότερα και στη συνέχεια οι κατηγορίες στις οποίες και διακρίνονται. Κατόπιν, αναφορά γίνεται στους κλάδους των ΜμΕ, ενώ πολύ σημαντικό τμήμα του παρόντος κεφαλαίου κατέχει και η ανάλυση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων που αυτού του είδους και μεγέθους των επιχειρήσεων εμφανίζουν. Το δεύτερο αυτό κεφάλαιο της διπλωματικής εργασίας ολοκληρώνεται με την παρουσίαση του ρόλου και της σημαντικότητας που εμφανίζουν οι Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις, όχι μόνο για την ελληνική οικονομία αλλά και γενικότερα, σε επίπεδο διεθνών εμπορικών δραστηριοτήτων.

Το τρίτο κεφάλαιο της διπλωματικής εργασίας περιλαμβάνει τη μελέτη και ανάλυση του περιβάλλοντος ανάπτυξης των ΜμΕ στην Ελλάδα, μέσα από την ανάλυση και παρουσίαση μιας σειράς μεταβλητών, που σχετίζονται είτε με την ανταγωνιστικότητά τους, είτε με την καινοτομία, είτε και με το εξωτερικό εμπόριο. Επίσης, περιγράφεται η συμβολή και η σημαντικότητα των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων στην ελληνική οικονομία γενικότερα, με το τρίτο αυτό κεφάλαιο να περιλαμβάνει και την αξιολόγηση του βαθμού στον οποίο οι ΜμΕ παρουσιάζουν δυνατότητες πρόσβασης σε διαφορετικά είδη χρηματοδότησης.

Η έννοια και οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες προάγεται και παρέχεται η χρηματοδότηση των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στην Ελλάδα, αποτελούν το κεντρικό θέμα του τέταρτου κεφαλαίου της διπλωματικής εργασίας. Αρχικά παρουσιάζονται οι πολιτικές που η Ευρωπαϊκή Ένωση υιοθετεί στα πλαίσια της ενίσχυσης των ΜμΕ μέσα από το σχεδιασμό και την εφαρμογή κατάλληλων πολιτικών για την ενίσχυση των επιχειρήσεων αυτής της

μορφής και στη συνέχεια, αναλύονται τα αντίστοιχα προγράμματα αλλά και εργαλεία και μέσα χρηματοδότησης που χρησιμοποιούνται. Σε ότι αφορά στην Ελλάδα, παρουσιάζεται και αξιολογείται η επιχειρηματική πραγματικότητα που σήμερα ισχύει στη χώρα, αναλύοντας τόσο το προφίλ εκείνων των ΜμΕ που χρηματοδοτούνται, όσο και τις ευκαιρίες εκείνες χρηματοδότησης που υπάρχουν.

Τέλος, η διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των σημαντικότερων συμπερασμάτων που προκύπτουν από το σύνολο της ανάλυσης που προηγήθηκε, προκειμένου να καταστεί κατανοητό στον αναγνώστη η σημασία όχι μόνο των εννοιών θεωρητικά, αλλά και η σημαντικότητα της εφαρμογής των κατάλληλων πολιτικών, που θα ωθούν την ανάπτυξη των ΜμΕ. Πραγματοποιείται μια ευρεία συζήτηση σε ότι αφορά στις πηγές χρηματοδότησης των ΜμΕ στην Ευρώπη καθώς και τις στρατηγικές καινοτομίας που υιοθετούνται, βάσει της μορφής τους, των πηγών τους αλλά και των ωφελειών που εξασφαλίζουν.

Κεφάλαιο 2^ο: Ορισμός & Ανάλυση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (ΜμΕ)

Η Έννοια και το Περιεχόμενο των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων

Αρχικά, σε ότι αφορά στην εννοιολογική προσέγγιση των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (ΜμΕ), αυτό που θα πρέπει να αναφερθεί είναι πως πρόκειται για εκείνες τις επιχειρήσεις οι οποίες διακρίνονται βάσει του πλήθους των εργαζομένων τους, αλλά και βάσει του ετήσιου κύκλου εργασιών που πραγματοποιούν (Ματσατσίνης Ν., Γρηγορούδης Ε., Ζοπουνίδης Κ., Γαγάνης Χ., 2010). Ολοένα και αυξάνονται τα τελευταία έτη οι επίσημες εκείνες αναφορές, τόσο σε εγχώριο όσο και σε διεθνές επίπεδο, αναφορικά με το πόσο σημαντική είναι η συνεισφορά των επιχειρήσεων που ανήκουν σε αυτή την ευρύτερη κατηγορία, τόσο στα πλαίσια της προαγωγής της οικονομικής ανάπτυξης, όσο και στην εξασφάλιση μιας κοινωνικής σταθερότητας, σε συνδυασμό με την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων ειδικότερα και των χωρών ευρύτερα (Storey και Greene 2011).

Καθώς ο ρόλος και η σημασία των ΜμΕ αυξάνεται και βελτιώνεται ολοένα και περισσότερο, επιχειρούνται επιστημονικές προσπάθειες προκειμένου να αποτυπωθεί η πραγματική έννοια και να περιγραφθεί όσο το δυνατόν πληρέστερα το περιεχόμενό τους (Κριεμάδης 2011). Εκ των βασικότερων και πιο αντιπροσωπευτικών ορισμών που χρησιμοποιούνται στα πλαίσια της παρουσίασης των ΜμΕ είναι και αυτός που διατυπώθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ο οποίος αναφέρει πως «*ως ΜμΕ ορίζεται, κάθε μονάδα, ανεξάρτητα από τη νομική της μορφή, που ασκεί οικονομική δραστηριότητα τηρώντας τα όρια αναφορικά με τον αριθμό του προσωπικού και, είτε εκείνα του κύκλου εργασιών, είτε τα όρια του συνόλου του ισολογισμού*» (Storey και Greene 2011). Πρόκειται για έναν ορισμό που περικλείει τα σημαντικότερα εκείνα στοιχεία που θα πρέπει να διαθέτει μια επιχείρηση ώστε να χαρακτηρίζεται ως Μικρομεσαία και παράλληλα, αναφέρει και τα κριτήρια εκείνα που αξιολογούνται ώστε στη συνέχεια οι ΜμΕ να διακρίνονται σε επιμέρους κατηγορίες.

Στο ερώτημα ως προς το ποιο είναι το περιεχόμενο εκείνο μιας επιχείρησης που θα πρέπει να λογίζεται ως Μικρομεσαία, η απάντηση που μπορεί να ληφθεί περιλαμβάνει στοιχεία που αφορούν τόσο στα χαρακτηριστικά όσο και στη φύση ή στον τρόπο λειτουργίας της (Ματσατσίνης Ν., Γρηγορούδης Ε., Ζοπουνίδης Κ., Γαγάνης Χ., 2010). Ειδικότερα, το πρώτο εκείνο χαρακτηριστικό που διέπει μια ΜμΕ είναι αυτό του μικρού της μεγέθους και παράλληλα της έντονης και συνεχούς εμπλοκής του ιδιοκτήτη – επιχειρηματία στις καθημερινές της δραστηριότητες (Μηλιαράκης 2009). Σε ότι αφορά στον ιδιοκτήτη της επιχείρησης αρχικά αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι πως έχει έναν καίριο και πολύ σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει και για αυτό και ο βαθμός στον οποίο μια ΜμΕ αναπτύσσεται εξαρτάται από το βαθμό εμπλοκής του ιδιοκτήτη της και όχι από το ίδιο το προϊόν ή την

υπηρεσία που προσφέρει (Storey και Greene 2011). Επειδή ακριβώς το μέγεθος των επιχειρήσεων αυτής της μορφής δεν είναι τόσο μεγάλο και σημαντικό ώστε οι καταναλωτές να ταυτιστούν με αυτές ή με τα προϊόντα τους, ο ιδιοκτήτης τους είναι αυτός που μέσα από τη δραστηριοποίησή του ή μέσα από τις καινοτομίες που εισάγει, μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη.

Πολύ σημαντική επίσης είναι η επιρροή του ιδιοκτήτη μιας ΜμΕ για το λόγο πως είναι το άτομο εκείνο που στην πλειοψηφία των περιπτώσεων καλείται να επιλύσει τα προβλήματα που παρουσιάζονται, ακόμη και εάν διαθέτει κατάλληλα εκπαιδευμένα στελέχη (Ματσατσίνης Ν., Γρηγορούδης Ε., Ζοπουνίδης Κ., Γαγάνης Χ., 2010). Κάτι τέτοιο οφείλεται και στο γεγονός πως, οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε επίπεδο ΜμΕ είναι λιγότερο τυποποιημένες και περισσότερο προκύπτουν ως άμεσο αποτέλεσμα προβλημάτων και δυσκολιών, τα οποία ίσως και για πρώτη φορά κάνουν την εμφάνισή τους, με τις αποφάσεις αυτές να λαμβάνονται από τον ιδιοκτήτη. Οι ΜμΕ εξαιτίας αυτής της συνθήκης όμως εμφανίζουν και ένα σημαντικό πρόβλημα το οποίο έγκειται στην απουσία άσκησης διοικητικών αρμοδιοτήτων από στελέχη τους, που δεν ανήκουν στον ιδιοκτησιακό κύκλο, με συνέπεια είτε την καθυστέρηση στη λήψη αποφάσεων είτε ακόμη και στην εφαρμογή μιας προβληματικής οργανωτικής δομής (Μηλιαράκης 2009). Αυτός άλλωστε είναι και ο λόγος για τον οποίο σε αρκετές περιπτώσεις οι εργαζόμενοι και τα στελέχη των ΜμΕ, αντιμετωπίζουν την επαγγελματική τους εκεί παρουσία ως ένα «σκαλοπάτι» μετάβασης προς άλλες μεγαλύτερες, κυρίως πολυεθνικές επιχειρήσεις, όπου θα έχουν περισσότερες αρμοδιότητες και ασφαλώς μεγαλύτερη ευελιξία κινήσεων.

Κατηγορίες Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων

Με γνώμονα τον ορισμό που αναφέρεται στις ΜμΕ, όπως αυτές περιγράφονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μπορεί να γίνει η διάκρισή τους σε κατηγορίες. Ειδικότερα, λαμβάνοντας υπόψιν τις παραμέτρους που αφορούν στο πλήθος των απασχολούμενων, στο μέγεθος του κύκλου εργασιών, καθώς και στο σύνολο του μεγέθους του Ισολογισμού, οι ΜμΕ διακρίνονται στις εξής κατηγορίες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2014):

✓ **Πολύ Μικρές Επιχειρήσεις**, οι οποίες διαθέτουν ένα πλήθος απασχολούμενων που δεν υπερβαίνουν τα δέκα άτομα συνολικά, με έναν Κύκλο Εργασιών αλλά και ένα μέγεθος Ισολογισμού που σε ετήσια βάση δεν είναι μεγαλύτερος των δυο εκατομμυρίων ευρώ.

✓ **Μικρές Επιχειρήσεις**, οι οποίες διαθέτουν ένα πλήθος απασχολούμενων που κυμαίνεται από δέκα έως και σαράντα εννέα άτομα συνολικά, με έναν Κύκλο Εργασιών αλλά και ένα μέγεθος Ισολογισμού που σε ετήσια βάση δεν είναι μεγαλύτερος των δέκα εκατομμυρίων ευρώ.

✓ **Μεσαίες Επιχειρήσεις**, οι οποίες διαθέτουν ένα πλήθος απασχολούμενων που κυμαίνεται από πενήντα έως και διακόσια σαράντα εννέα άτομα συνολικά, με έναν Κύκλο Εργασιών που φθάνει έως και τα πενήντα εκατομμύρια ευρώ, αλλά και ένα μέγεθος Ισολογισμού που σε ετήσια βάση δεν υπερβαίνει τα σαράντα τρία εκατομμύρια ευρώ.

Μια πολύ σημαντική επισήμανση που θα πρέπει να γίνει στα πλαίσια της κατηγοριοποίησης των ΜμΕ είναι και αυτή που αφορά στην τήρηση του πλήθους των απασχολούμενων σε αυτές. Ειδικότερα, όταν γίνεται αναφορά για τον αριθμό των εργαζόμενων σε μια ΜμΕ αυτός σχετίζεται με το σύνολο εκείνων των ατόμων που προσφέρουν ένα έργο ή μια υπηρεσία για όλη τη διάρκεια του έτους και υπό τη μορφή της πλήρους απασχόλησης. Ως μονάδα μέτρησης λαμβάνεται ο αριθμός των Ετήσιων Μονάδων Εργασίας (ΕΜΕ) που προσφέρουν και ο αριθμός αυτός διαμορφώνεται από (Βουμβάκη κ.α. 2016):

✓ όσους απασχολούνται ως μισθωτοί στην υπό διερεύνηση και μελέτη ΜμΕ

✓ όλα τα άτομα εκείνα που απασχολούνται στην επιχείρηση, έχουν μια σχέση εξάρτησης από αυτή και παράλληλα εξομοιώνονται με μισθωτούς εργαζόμενους, σύμφωνα με το εκάστοτε εθνικό δίκαιο

✓ όσους είναι ιδιοκτήτες που τους ανήκει μια ΜμΕ

✓ όσους είναι εταίροι που ασκούν μια δραστηριότητα σε τακτική βάση εντός της ΜμΕ και αποκτούν οικονομικά πλεονεκτήματα από αυτή.

2.1 Κλάδοι Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων

Όχι μόνο σε ελληνικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο, οι ΜμΕ αποτελούν το σημαντικό τμήμα της αγοράς, με το πλήθος τους να ξεπερνάει σε ποσοστό το 95%, από το σύνολο των επιχειρηματικών οντοτήτων που λειτουργούν και προσφέρουν στις οικονομίες, προσφέροντας παράλληλα και σχεδόν το 70% των συνολικών θέσεων απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα. Βάσει του πίνακα 1, μπορούν να εξαχθούν πολύ χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με το πλήθος των ΜμΕ που δραστηριοποιούνται σήμερα σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και ως προς το ποσοστό της απασχόλησης σε αυτής της μορφής τις επιχειρήσεις (European Commission, 2022).

Πίνακας 1.2: Αριθμός Επιχειρήσεων & Απασχόληση Κατά Τάξη Μεγέθους στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2021 – 2022)

	Βιομηχανίες & Υπηρεσίες							
	Αριθμός & Ποσοστά Επιχειρήσεων				Αριθμός & Ποσοστά Απασχόλησης			
	2021		2022		2021		2022	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
1 - 9 απασχ.	18.925.842	91,8%	19.075.952	91,8%	39.330.042	29,7%	39.653.450	29,7%
10 - 49 απασχ.	1.415.155	6,9%	1.425.346	6,9%	22.457.702	20,7%	22.671.127	20,7%
50 - 249 απασχ.	224.132	1,1%	226.094	1,1%	22.477.776	17,0%	22.681.920	17,0%
250 + απασχ.	42.832	0,2%	43.178	0,2%	43.104.424	32,6%	43.448.150	32,6%
Σύνολο	20.607.961	100,0%	20.770.570	100,0%	132.379.944	100,0%	133.454.647	100,0%
	Μεταποίηση							
	Αριθμός & Ποσοστά Επιχειρήσεων				Αριθμός & Ποσοστά Απασχόλησης			
	2021		2022		2021		2022	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
1 - 9 απασχ.	1.897.300	80,8%	1.613.311	68,1%	4.863.640	13,9%	4.905.338	13,9%
10 - 49 απασχ.	348.466	14,8%	350.833	14,8%	7.142.798	20,4%	7.192.417	20,3%
50 - 249 απασχ.	85.055	3,6%	85.817	3,6%	8.796.583	25,1%	8.879.673	25,1%
250 + απασχ.	18.616	0,8%	18.779	0,8%	14.233.281	40,6%	14.378.696	40,7%
Σύνολο	2.349.437	100,0%	2.368.740	100,0%	35.036.302	100,0%	35.356.124	100,0%
	Χονδρεμπόριο & Λιανεμπόριο / Επισκευές Οχημάτων / Προσωπικά Αγαθά							
	Αριθμός & Ποσοστά Επιχειρήσεων				Αριθμός & Ποσοστά Απασχόλησης			
	2021		2022		2021		2022	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό

1 - 9 απασχ.	6.059.270	93,6%	6.115.837	93,6%	12.819.577	39,7%	12.944.617	39,7%
10 - 49 απασχ.	366.509	5,7%	369.564	5,7%	6.863.464	21,2%	6.922.468	21,2%
50 - 249 απασχ.	42.444	0,7%	42.844	0,7%	4.053.361	12,5%	4.091.697	12,5%
250 + απασχ.	6.747	0,1%	6.803	0,1%	8.576.094	26,5%	8.628.093	26,5%
Σύνολο	6.474.970	100,0%	6.535.048	100,0%	32.312.496	100,0%	32.586.875	100,0%
Διανομή & Εστίαση								
	Αριθμός & Ποσοστά Επιχειρήσεων				Αριθμός & Ποσοστά Απασχόλησης			
	2021		2022		2021		2022	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
1 - 9 απασχ.	1.559.949	91,0%	1.570.320	91,0%	4.221.955	44,7%	4.249.632	44,8%
10 - 49 απασχ.	142.652	8,3%	143.370	8,3%	2.525.262	26,8%	2.538.687	26,8%
50 - 249 απασχ.	11.069	0,6%	11.119	0,6%	1.032.354	10,9%	1.037.105	10,9%
250 + απασχ.	1.357	0,1%	1.359	0,1%	1.656.510	17,6%	1.658.582	17,5%
Σύνολο	1.715.027	100,0%	1.726.168	100,0%	9.436.091	100,0%	9.484.026	100,0%
Μεταφορές, Αποθήκευση & Επικοινωνία								
	Αριθμός & Ποσοστά Επιχειρήσεων				Αριθμός & Ποσοστά Απασχόλησης			
	2021		2022		2021		2022	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό
1 - 9 απασχ.	1.125.180	91,0%	1.134.505	91,0%	2.275.848	18,8%	2.294.549	18,8%
10 - 49 απασχ.	91.003	7,4%	91.615	7,4%	1.850.848	15,3%	1.863.845	15,3%
50 - 249 απασχ.	16.180	1,3%	26.308	1,3%	1.616.919	13,4%	1.630.665	13,4%
250 + απασχ.	3.589	0,3%	3.615	0,3%	6.353.430	52,5%	6.402.919	52,5%
Σύνολο	1.235.952	100,0%	1.246.043	100,0%	12.097.045	100,0%	12.101.978	100,0%

Πηγή: European Commission, 2022

Βάσει των ανωτέρω δεδομένων, το κεντρικό συμπέρασμα που προκύπτει σε ότι αφορά στις ΜμΕ είναι πως αυτές που δραστηριοποιούνται σε κλάδους όπως είναι οι Υπηρεσίες αλλά και η Βιομηχανία, αποτελούν σε ποσοστό επί συνόλου της οικονομίας, το 99% (ένας έως και 250 εργαζόμενοι στον ανωτέρω πίνακα), απασχολώντας παράλληλα και περισσότερο από το 65% συνολικά των εργαζόμενων (European Commission, 2022). Μεσοσταθμικά, στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά το έτος 2022, οι ΜμΕ απασχολούσαν περί τους 4 εργαζόμενους η κάθε μια. Ξεχωριστά αναφορά μπορεί να γίνει για τις ΜμΕ στη Σλοβακία, στην οποία κάθε ΜμΕ κατά μέσο όρο απασχολεί δώδεκα άτομα, ενώ αντιστοίχως, σε Τσεχία και Ελλάδα, το ποσοστό ανά ΜμΕ απασχόλησης ανέρχεται σε τρία σχεδόν άτομα. Αυτό που επίσης συνιστά μεγάλο ενδιαφέρον είναι πως από το σύνολο των ΜμΕ σε επίπεδο

Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 90% εξ αυτών είναι μικρές επιχειρήσεις, απασχολώντας παράλληλα και το 30% επί του συνολικού ανθρώπινου δυναμικού.

Γενικότερα, όσες επιχειρήσεις λειτουργούν σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης σήμερα και απασχολούν έως και πενήντα εργαζόμενους, απασχολούν παράλληλα και σχεδόν το αντίστοιχο 50% επί του συνόλου των εργαζόμενων στην Ευρωπαϊκή Ένωση (European Commission, 2022). Σε επίπεδο κλάδων, τα ποσοστά που διαμορφώνονται παρουσιάζουν μια αντίστοιχη κλιμάκωση, με τα συνολικά ποσοστά. Ειδικότερα, σε ότι αφορά στον κλάδο της Διαμονής και της Εστίασης, αλλά και τους κλάδους του Χονδρεμπορίου / Λιανεμπορίου, καθώς και των Επισκευών Οχημάτων και Προσωπικών Αγαθών, το ποσοστό της απασχόλησης ανέρχεται σε ανώτερο επίπεδο στο 27%. Αντιθέτως σε κλάδους δραστηριότητας όπως είναι η Μεταποίηση αλλά και οι Μεταφορές – Αποθήκευση, το ποσοστό της απασχόλησης είναι υψηλότερο και φθάνει στο 40% και στο 53% αντίστοιχα.

Στον πίνακα 2 που ακολουθεί, αποτυπώνεται μια ανά χώρα ανάλυση, σε ότι αφορά στα μεγέθη τόσο της απασχόλησης όσο και της προστιθέμενης αξίας, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης για το έτος 2022. Παράλληλα, στο συγκεκριμένο πίνακα αποτυπώνεται και το ποσοστό των ΜμΕ που παρουσιάζουν τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (European Commission, 2022).

Πίνακας 2.2: Αριθμός Επιχειρήσεων, Απασχόληση και Προστιθέμενη Αξία στην Ευρωπαϊκή Ένωση

				% των ΜΜΕ στο Σύνολο		
	Αρ. Επιχ.	Αρ. Απασχ.	Προστ. Αξία	Αρ. Επιχ.	Αρ. Απασχ.	Προστ. Αξία
Χώρες	20.770.570	133.454.647	6.282.660	99,8%	67,4%	57,7%
AT	298.513	2.566.969	152.477	99,7%	67,3%	59,7%
BE	415.991	2.530.735	166.405	99,8%	66,9%	57,7%
BG	286.264	2.110.673	15.802	99,7%	74,1%	54,1%
CY	45.877	233.376	8.726	99,9%	83,5%	79,1%
CZ	900.271	3.704.058	88.702	99,8%	67,6%	54,8%
DK	214.097	1.841.360	125.633	99,7%	66,0%	67,8%
EE	44.678	433.934	8.821	99,6%	78,6%	76,3%
FI	214.600	1.322.903	92.270	99,7%	59,7%	53,7%
FR	2.392.146	15.038.472	861.331	99,8%	61,7%	55,2%
DE	1.830.015	22.183.145	1.237.187	99,5%	60,5%	52,8%

GR	849.820	2.654.715	79.253	99,9%	87,0%	72,6%
HU	533.240	2.486.597	48.744	99,8%	71,1%	51,9%
IE	96.571	1.117.716	95.236	99,5%	68,5%	51,7%
IT	3.943.889	15.540.459	672.216	99,9%	80,9%	71,7%
LV	72.132	693.645	12.139	99,7%	76,3%	74,2%
LT	128.521	953.807	13.366	99,7%	74,6%	64,0%
LX	24.562	220.115	15.557	99,6%	66,8%	63,9%
MT	34.127	115.230	3.395	99,9%	76,8%	63,8%
ML	537.698	5.299.745	272.569	99,7%	67,2%	62,2%
PL	1.565.749	8.533.826	156.181	99,8%	68,9%	51,7%
PT	865.644	3.317.252	77.099	99,9%	81,4%	67,3%
RO	441.865	4.142.963	88.147	99,6%	63,6%	42,2%
SK	55.512	1.018.224	26.404	99,1%	55,4%	46,5%
SI	102.026	632.461	18.873	99,7%	67,0%	59,8%
ES	2.697.114	14.253.529	598.485	99,9%	78,0%	67,9%
SE	555.241	2.771.271	181.238	99,8%	63,7%	55,8%
NO	274.362	1.454.029	168.958	99,8%	69,6%	64,6%

Πηγή:

file:///C:/Users/stelios/Downloads/annual%20report%20on%20european%20smes%2020212022-EAAK22002ENN.pdf)

Το κεντρικό συμπέρασμα που εξάγεται σύμφωνα με τα δεδομένα του ανωτέρω πίνακα είναι πως σε ένα σύνολο σχεδόν είκοσι εκατομμυρίων επιχειρήσεων, που συνολικά λειτουργούν σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά το έτος 2022, το 99,7% εξ αυτών ανήκουν στην κατηγορία των ΜμΕ, απασχολώντας το 67,4% συνολικά των εργαζόμενων, προσφέροντας και παράγοντας παράλληλα και το 57,7% της προστιθέμενης αξίας. Προχωρώντας την ανάλυση για χώρες και οικονομίες, μπορεί να γίνει αναφορά αρχικά στο μέγεθος της απασχόλησης των ατόμων στις ΜμΕ στην Ελλάδα.

Όπως διαφαίνεται και από τον πίνακα, η ελληνική οικονομία βασίζεται σε πολύ σημαντικότερο βαθμό στις ΜμΕ εν συγκρίσει με τις άλλες οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, στην ελληνική οικονομία δραστηριοποιούνται 850.000 επιχειρήσεις οι οποίες απασχολούν περί τα 2,6 εκατομμύρια πολίτες και το 2022 η προστιθέμενη αξία που παράχθηκε ανερχόταν σε εβδομήντα εννέα δισεκατομμύρια ευρώ. Συνολικά, το 99,9% των επιχειρήσεων στην Ελλάδα ανήκουν στην κατηγορία των ΜμΕ, οι οποίες απασχολούν το 87% των ατόμων στον ιδιωτικό τομέα, πέραν το χρηματοπιστωτικού κλάδου, προσφέροντας το 72,6% της προστιθέμενης αξίας.

Προχωρώντας στην ανάλυση, στον πίνακα 3 που ακολουθεί παρουσιάζονται στοιχεία σχετικά με το πλήθος των απασχολούμενων στην Ελλάδα, μεταξύ των ετών 2016 – 2022 (Σ.Ε.Β. 2022). Σύμφωνα με

τον πίνακα που ακολουθεί, ένα πολύ μεγάλο τμήμα της ελληνικής επιχειρηματικής δραστηριότητας κατά το έτος 2022 εξυπηρετείται από άτομα που χαρακτηρίζονται ως αυτοαπασχολούμενοι, με το ποσοστό αυτό να ανέρχεται στο 30%, σύμφωνα με διαπίστωση που γίνεται από τον Σ.Ε.Β.

Πίνακας 2.3: Αριθμός Αυτοαπασχολούμενων (χιλιάδες)

	Εργοδότες	Εργαζόμενοι για δικό τους λογαριασμό	Σύνολο Απασχολούμενων
2016	305,8	991,6	4.040,4
2017	326,7	998,4	7.094,9
2018	336,3	954,3	4.103,2
2019	315,0	996,5	4.190,2
2020	310,2	1.018,5	4.286,6
2021	346,8	962,5	4.330,5
2022	352,2	967,5	4.381,9
2016 - 2022 (%)	15,1%	-2,4%	8,5%

Πηγή: Σ.Ε.Β., 2022

Πλεονεκτήματα και Μειονεκτήματα Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων

Αναφορικά με τις ΜμΕ, όπως άλλωστε ισχύει και για το σύνολο όσων επιχειρήσεων ασκούν την πάσης φύσεως δραστηριότητα, υπάρχει ένα πλήθος πλεονεκτημάτων αλλά και μειονεκτημάτων που χαρακτηρίζει τη λειτουργία τους, τόσο σε επίπεδο οικονομικό, όσο και σε επίπεδο κοινωνικό (Storey και Greene 2011). Αρχικά, σχετικά με τα πλεονεκτήματα που διακρίνουν τις ΜμΕ, αυτά έχουν ως επίκεντρό τους τόσο το μεγάλο τους αριθμό, όσο και τη δυνατότητα που έχουν για είσοδο σε κλάδους ή αγορές που άλλες, κατά πολύ μεγαλύτερες επιχειρήσεις, δεν εισέρχονται. Σε ότι αφορά στο πλήθος τους, είναι σαφές πως μέσα από τη λειτουργία ενός σημαντικού αριθμού εξ αυτών και ειδικά στα αστικά κέντρα των χωρών, εξασφαλίζεται το πλεονέκτημα της απασχόλησης ατόμων στον παραγωγικό ιστό μιας τοπικής οικονομίας, περιορίζοντας το μέγεθος της ανεργίας.

Παράλληλα επίσης μέσα από το συγκεκριμένο τρόπο δραστηριοποίησης των ΜμΕ δύναται να αξιοποιηθούν περισσότερο αποδοτικά το σύνολο των διαθέσιμων υλικών και μη πόρων, μιας οικονομίας. Σε ότι αφορά στους κλάδους στους οποίους οι ΜμΕ δραστηριοποιούνται, αυτό που αναφέρεται είναι πως, μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες των καταναλωτών πιο άμεσα και περισσότερο στοχευμένα, μιας και αναπτύσσουν μαζί τους διαπροσωπικές σχέσεις, οι οποίες δεν δύναται να εξελιχθούν με τις περιπτώσεις εκείνων των πολυεθνικών εταιρειών. Επίσης, οι ΜμΕ έχουν και το πλεονέκτημα της εγκατάστασης και λειτουργίας τους σε περιοχές εκτός των αστικών κέντρων, το οποίο εξασφαλίζει τη δυνατότητα κάλυψης των αναγκών των ατόμων εκείνων που υπό άλλες συνθήκες δεν θα ήταν εφικτό (Ματσατσίνης Ν., Γρηγορούδης Ε., Ζοπουνίδης Κ., Γαγάνης Χ., 2010).

Συνεχίζοντας την αναφορά και ανάλυση στα πλεονεκτήματα των ΜμΕ, ακόμη ένα εξ αυτών σχετίζεται με τη δυνατότητα που έχουν οι επιχειρήσεις αυτής της μορφής συνέπεια του μικρού τους μεγέθους, να μπορούν να αναπτύσσουν με ευκολία μια σειρά από καινοτομίες, με μεγαλύτερη ένταση ή συχνότητα, εν συγκρίσει με άλλες επιχειρήσεις που έχουν μεγαλύτερο μέγεθος (Krzysztozsek 2011). Αυτό συμβαίνει για το λόγο πως, αφενός οι διαδικασίες λειτουργίας τους στο εσωτερικό τους είναι λιγότερο πολύπλοκες σε σχέση με άλλες μεγαλύτερες επιχειρήσεις και αφετέρου, το πλήθος των εργαζόμενων σε αυτές είναι σχετικά μικρό, με αποτέλεσμα η συμπεριφορά των εργαζόμενων να επιδέχεται πιο άμεσα και εύκολα καλύτερη διαχείριση αλλά και προσαρμογή. Επιπρόσθετα μπορεί να επισημανθεί πως, ακριβώς λόγω του μικρού αριθμού των εργαζομένων τους, οι εργασίες που επιτελούνται είναι πιο εύκολα εποπτευόμενες και κατά συνέπεια, πιο εύκολα διαχειρίσιμο είναι και το κόστος της παραγωγής και φυσικά πιο εύκολα γίνονται αντιληπτές αλλά και κατανοητές οι οδηγίες που δίνονται από την ανώτατη διοίκηση (Storey και Greene 2011). Αυτή η άμεση επαφή του ιδιοκτήτη

με τους εργαζόμενους διαμορφώνει σε πολλές περιπτώσεις και ένα καλύτερο εργασιακό κλίμα, αναπτύσσοντας ο πρώτος ισχυρές διαπροσωπικές σχέσεις με τους υπαλλήλους και δημιουργώντας ένα κλίμα σεβασμού και εμπιστοσύνης ανάμεσά τους.

Πολύ σημαντικό επίσης είναι και το πλεονέκτημα που αναφέρεται στην εξαιρετική επίδραση που ασκούν σε οικονομικό επίπεδο οι ΜμΕ μέσα από το συνολικό όγκο των συναλλαγών που πραγματοποιούν (ΙΜΕΓΣΕΒΕΕ 2023). Ειδικότερα, με δεδομένο πως οι ΜμΕ σε παγκόσμια κλίμακα αποτελούν ένα ποσοστό που υπερβαίνει το 95% των συνολικών επιχειρηματικών οντοτήτων, είναι σαφές πως η συντριπτική πλειοψηφία των οικονομικών συναλλαγών πραγματοποιείται από αυτές, με συνέπεια να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο τόσο στη λειτουργία των οικονομιών όσο και στην αύξηση της απασχόλησης. Επίσης, οι ΜμΕ έχουν παράλληλα και τη δυνατότητα να προσφέρουν προς τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις σημαντικές διευκολύνσεις σε επίπεδο παραγωγής περισσότερων εξειδικευμένων προϊόντων (Krzysztosek 2011). Αυτό ισχύει διότι, υπάρχουν προϊόντα που δεν συμφέρει να παράγονται από τις μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες και κατά συνέπεια οι ΜμΕ μπορούν να προσφέρουν αυτή τη δυνατότητα, αποκτώντας ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, αλλά και εξαιρετικές συμμαχίες – συνεργασίες.

Εκτός όμως των σημαντικών πλεονεκτημάτων που αναφέρθηκαν ανωτέρω, οι ΜμΕ παρουσιάζουν και μια σειρά μειονεκτημάτων, τα οποία σε αρκετές περιπτώσεις δημιουργούν προβλήματα και δυσχέρειες ειδικά σε ότι αφορά στο πως υλοποιούν τις εσωτερικές τους διεργασίες και διαδικασίες, αλλά και γενικότερα στο πως επιτελούν τις λειτουργίες τους και στο πως δρουν. Το βασικότερο ίσως μειονέκτημα που παρουσιάζουν οι ΜμΕ είναι αυτό που αναφέρεται στη δυσχέρεια που υπάρχει σε ότι αφορά στον τρόπο χρηματοδότησής τους (Krzysztosek 2011). Το μικρό μέγεθος των ΜμΕ, παράλληλα όμως και με τον προσωποκεντρικό χαρακτήρα που διέπει τη λειτουργία και τη δομή τους, αποτελούν ανασχετικούς παράγοντες σε ότι αφορά στην είσοδο νέων επενδυτών σε αυτές. Επομένως, στην πλειοψηφία τους οι ΜμΕ για να χρηματοδοτήσουν τη δραστηριότητά τους προσφέρουν είτε στη λήψη κάποιου δανείου από τα πιστωτικά ιδρύματα, είτε ζητούν από τους πιστωτές τους να λάβουν μεγαλύτερη πίστωση σε ότι αφορά στην αποπληρωμή των υποχρεώσεων τους (ΙΜΕΓΣΕΒΕΕ 2023). Όμως το βασικό πρόβλημα που υπάρχει στην περίπτωση στη λήψης δανείων μέσω των πιστωτικών ιδρυμάτων είναι πως τα διαθέσιμα εργαλεία που υπάρχουν για χρηματοδότηση δεν διακρίνονται από ευελιξία ή καινοτομία, με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτή η χρηματοδότησή τους, στοιχείο άλλωστε που επιβεβαιώθηκε και από την κρίση που έπληξε τις οικονομίες κατά την τελευταία οικονομική κρίση. Σε ότι αφορά στην περίπτωση της χορήγησης πιστώσεων, αυτή αποτελεί ένα εργαλείο που έχει περισσότερο βραχυχρόνιο περιεχόμενο και χαρακτήρα και δεν αποτελεί ένα

ευρέως εφαρμοζόμενο εργαλείο, μιας και βασίζεται στις διαπροσωπικές σχέσεις του ιδιοκτήτη με τους προμηθευτές.

Προχωρώντας στην ανάλυση των μειονεκτημάτων που καλούνται να διαχειρισθούν οι ΜμΕ, αυτό που μπορεί να επισημανθεί είναι πως στη μεγαλύτερή τους πλειοψηφία επιδιώκουν να εξασφαλίσουν όχι μακροχρόνια αλλά βραχυχρόνια κερδοφορία (Κριεμάδης 2011). Κατά συνέπεια, μέσα από την υιοθέτηση μιας τέτοιας πολιτικής αυτό που διαπιστώνεται είναι πως η στόχευση που υπάρχει δεν έχει χαρακτήρα αναπτυξιακό, αλλά αντίθετα προάγεται μόνο η βραχυχρόνια λειτουργία και προοπτική τους. Πολύ σημαντικό επίσης μειονέκτημα είναι και αυτό που αφορά στον ίδιο τον τρόπο λειτουργίας των ΜμΕ, όπου όπως αναφέρθηκε ο προσωποκεντρικός τους χαρακτήρας είναι πολύ έντονος (Ματσατσίνης Ν., Γρηγορούδης Ε., Ζοπουνίδης Κ., Γαγάνης Χ., 2010). Επομένως, σε αυτές τις επιχειρήσεις, οι ιδιοκτήτες είναι εκείνοι που σχεδόν στο σύνολό τους λαμβάνουν τις σημαντικές και κρίσιμες αποφάσεις, χωρίς όμως απαραίτητα το άτομο αυτό να διαθέτει και τις αντίστοιχες γνώσεις ή και δεξιότητες (Storey και Greene 2011). Επομένως, σε αρκετές περιπτώσεις δεν διαμορφώνεται ένα κατάλληλο πλαίσιο δράσης ως προς την ανάληψη των ορθών αποφάσεων, με συνέπεια να δημιουργούνται στην πορεία προβλήματα δυσεπίλυτα, τα οποία όχι μόνο να δυσχεραίνουν τον τρόπο λειτουργίας, αλλά και να θέτουν ζητήματα ακόμη και βιωσιμότητας.

Ο Ρόλος και η Σημαντικότητα των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων

Εξέχουσας σημαντικότητας σήμερα διαμορφώνεται να είναι ο ρόλος των ΜμΕ, ανεξάρτητα από το μέγεθός τους και ανεξάρτητα από τον κλάδο της δραστηριότητάς τους. (Storey και Greene 2011). Αυτή η διαπίστωση βασίζεται στο συνολικό επιχείρημα που διατυπώνεται να αναφέρεται στο ότι σήμερα οι ΜμΕ αποτελούν περισσότερο από το 95% του συνόλου των επιχειρηματικών οργανισμών παγκοσμίως, ενώ παράλληλα μέσω των συγκεκριμένων οντοτήτων πραγματοποιείται και η πλειοψηφία των εμπορικών συναλλαγών, σε συνδυασμό και με το μεγάλο αριθμό ατόμων που απασχολούν. Η σημαντικότητα επίσης των ΜμΕ αποτυπώνεται και από το γεγονός πως, η οικονομική κρίση που έπληξε σε παγκόσμια κλίμακα τις χώρες, γιγαντώθηκε ακόμη περισσότερο μιας και οι επιχειρηματικές οντότητες που επλήγησαν σε πολύ μεγάλο βαθμό ανήκαν στην κατηγορία των ΜμΕ (ΙΜΕΓΣΕΒΕΕ 2023). Επομένως καθίσταται σαφές πως, η δυσμενής συνθήκη της οικονομικής κρίσης διαμόρφωσε ένα εξίσου πολύ δύσκολο επιχειρηματικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα οι ΜμΕ να είναι εκείνες που ουσιαστικά χρειάστηκε σε μεγάλο βαθμό να συμβάλλουν στην ανάκαμψη των οικονομιών.

Ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας, οι ΜμΕ σε πολύ μεγάλο βαθμό κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν και να διαχειρισθούν ένα πλήθος προβλημάτων με τα οποία επιβαρύνθηκε το σύνολο της λειτουργίας τους (Σ.Ε.Β. 2022). Λόγω της πολύ μεγάλης δυσχέρειας που υπήρχε εκείνη την εποχή για λήψη χρηματοδότησης από τις ΜμΕ, παρουσιάστηκε πολύ έντονο το πρόβλημα της εύρεσης ρευστότητας και ασφαλώς της λειτουργίας τους (Λιώνης 2023). Παράλληλα, η Ελλάδα δεν έχει κατορθώσει ακόμη και σήμερα να διαμορφώσει ένα ανταγωνιστικό φορολογικό πλαίσιο λειτουργίας των επιχειρηματικών οντοτήτων, παρέχοντας ουσιαστικά κίνητρα για την πάταξη της φοροδιαφυγής, με αποτέλεσμα οι ΜμΕ να πρέπει συνεχώς να αντιμετωπίσουν προβλήματα που σχετίζονται τόσο με το κόστος της παραγωγής, όσο και με τις τιμές πώλησης, που σε αρκετές περιπτώσεις τις καθιστούν λιγότερο ανταγωνιστικές. Το σύνολο των ανωτέρω προβλημάτων, συνδυαστικά με τη μείωση της ζήτησης που παρατηρείται σε κάποιες περιπτώσεις, έχει οδηγήσει τις διοικήσεις των ΜμΕ να μην μπορούν να ανταπεξέλθουν στο μέγιστο βαθμό, στη διαχείριση της λειτουργίας τους και ασφαλώς και στη βιωσιμότητά τους.

Παρόλα αυτά, η αναβάθμιση του ρόλου των ΜμΕ στην Ελλάδα, σε συνδυασμό και με την εξασφάλιση μιας αναπτυξιακής πορείας, μπορούν να επιτευχθούν, μέσα από την εφαρμογή ενός αριθμού διαφορετικών και αποτελεσματικών διαρθρωτικών μέτρων, με από κοινού ανάληψη ενεργειών από τους φορείς του ιδιωτικού αλλά και του δημόσιου τομέα (Λιώνης 2023). Ειδικότερα θεωρείται πως, το μικρό μέγεθος που διαθέτουν οι ΜμΕ αποτελεί ένα πρόβλημα σχετικά με την επίδρασή τους αλλά και ως προς το κατά πόσο τα διάφορα διαρθρωτικά μέτρα που λαμβάνονται θα έχουν κατάλληλη επίδραση. Στην πραγματικότητα όμως, αυτό το μικρό μέγεθος των ΜμΕ μπορεί να λειτουργήσει αποδοτικά. Πιο συγκεκριμένα, το μικρό μέγεθος των ΜμΕ επιτρέπει στις διοικήσεις τους να μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις και να υλοποιούν δράσεις με πιο άμεσο και εύκολο τρόπο, υιοθετώντας περισσότερο ευέλικτα σχήματα διοίκησης. Επίσης, οι ΜμΕ εμφανίζουν και υψηλότερο ανελαστικό κόστος σε σχέση με τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις, μέσα από το οποίο εξασφαλίζεται η δυνατότητα της εισόδου σε νέες αγορές εργασίας, αντιμετωπίζοντας εμπόδια τα οποία είναι μικρότερα σε μέγεθος αλλά και ένταση (Μανασάκης 2021).

Πολύ σημαντικό επίσης πλεονέκτημα που διαθέτουν οι ΜμΕ είναι και αυτό που αναφέρεται στη δυνατότητα που έχουν ως προς την ευκολία με την οποία μπορούν να εντοπίζουν εκείνα τα τμήματα της αγοράς που είτε έχουν αξιοποιηθεί σε πολύ μικρό βαθμό, είτε παραμένουν ακόμη και σήμερα αναξιοποίητα (Scarborough 2019). Αυτό το πλεονέκτημα εξασφαλίζεται συνέπεια του μικρού τους μεγέθους και της ευκολίας τους εισόδου σε νέες αγορές. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα πλεονέκτημα το οποίο όμως μπορεί να ισχυροποιηθεί ακόμη περισσότερο με την προϋπόθεση πως η πρόσβαση στις ΜμΕ σε επίπεδο χρηματοδότησης θα είναι ακόμη πιο εύκολη, ώστε να εξασφαλίσουν

όχι μόνο τα απαραίτητα κεφάλαια για την είσοδό τους σε νέες αγορές, αλλά και κεφάλαιο κίνησης για τη λειτουργία τους.

Ολοκληρώνοντας το ζήτημα του ρόλου και της σημαντικότητας των ΜμΕ αυτό που μπορεί να υποστηριχθεί είναι πως συνέπεια του μικρού τους μεγέθους αυτές οι επιχειρήσεις εξασφαλίζουν και τη δυνατότητα να μπορούν να παράγουν και να προσφέρουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες τους σε μια σειρά από αγορές στις οποίες οι μεγαλύτερες ή οι πολυεθνικές εταιρείες είτε δεν επιθυμούν είτε δεν μπορούν να εισέλθουν (Μανασάκης 2021). Επομένως, υιοθετώντας μια τέτοια στρατηγική είναι σαφές πως, οι ΜμΕ έχουν τη δυνατότητα της εξασφάλισης ενός πολύ σημαντικού ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, το οποίο βασίζεται αφενός στην ύπαρξη οικονομιών κλίμακας και κατ' επέκταση και στο χαμηλότερο κόστος της παραγωγής και αφετέρου στην πώληση σε χαμηλότερες και πιο ανταγωνιστικές τιμές (Scarborough 2019). Μέσα από μια τέτοια εξέλιξη είναι σαφές πως μπορούν να εξασφαλισθούν πολλαπλά και σημαντικά οφέλη, είτε αυτά αναφέρονται στα εισοδήματα των καταναλωτών, που μπορούν να λιγότερα χρήματα να κάνουν αγορές μεγαλύτερων ποσοτήτων, είτε αναφέρονται στο σύνολο των οικονομιών των χωρών, που έχουν τη δυνατότητα της διαμόρφωσης ενός κατάλληλου αναπτυξιακού πλαισίου.

Κεφάλαιο 3^ο: Οι Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις στην Ελλάδα

Συμβολή των ΜμΕ στην Ελληνική Οικονομία

Μέσα από την αποτύπωση, με τη συνδρομή στατιστικών στοιχείων, της κατάστασης που έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα τα τελευταία έτη, σχετικά με τον αριθμό και τη δυναμική των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων, μπορούν να προκύψουν πολύ χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με τη δομή της ελληνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας. Στους πίνακες που ακολουθούν, παρατίθενται μια σειρά από στατιστικά στοιχεία για τα έτη μεταξύ 2003 – 2020, τα οποία αφορούν τις Μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Πίνακας 1.3: Αριθμός Επιχειρήσεων & ΜμΕ στην Ελλάδα (2003 – 2020)

<i>Έτη</i>	<i>Αριθμός Επιχειρήσεων</i>	<i>Αριθμός Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων</i>
2003	776.384	530.440
2004	792.228	541.266
2005	833.924	569.753
2006	868.671	593.493
2007	895.537	611.848
2008	942.671	644.051
2009	942.911	641.175
2010	942.930	577.867
2011	924.071	566.310
2012	914.831	560.647
2013	896.534	549.434
2014	896.226	492.221
2015	871.278	474.088
2016	855.346	461.357

2017	881.006	475.198
2018	889.816	479.950
2019	907.613	489.549
2020	921.227	496.892

Πηγή: ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2023

Μελετώντας τα δεδομένα του πίνακα 4 μπορεί να αναφερθεί πως, στο σύνολο των κλάδων, ο αριθμός των επιχειρήσεων από το έτος 2003 έως και το έτος 2020 έχει παρουσιάσει μια σημαντική αύξηση της τάξεως του 18,65%, από 776.384 επιχειρήσεις, σε 921.227 επιχειρήσεις (ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2023). Μελετώντας ειδικότερα τον τομέα των Μικρομεσαίων επιχειρήσεων και πιο συγκεκριμένα τους πέντε βασικούς κλάδους (μεταποίηση, χονδρικό – λιανικό εμπόριο – επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης, διαχείριση ακίνητης περιουσίας, κατασκευές), μπορεί να επισημανθεί πως, παρατηρείται μια μείωση κατά 6,3% ως προς τον αριθμό των επιχειρήσεων με τις επιχειρήσεις που λειτουργούν στα τέλη του 2020 να είναι 496.892, έναντι 530.440 στα τέλη του 2003, σύμφωνα με διαπιστώσεις που γίνονται από τη μελέτη του ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ.

Στη συνέχεια, στον πίνακα που ακολουθεί, παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη του αριθμού των επιχειρήσεων, μεταξύ των ετών 2003 – 2020, ανάλογα με τον κλάδο δραστηριότητας στον οποίο ανήκουν, καθώς και η μεταβολή που συντελείται, τόσο σε απόλυτες τιμές όσο και σε ποσοστά.

Πίνακας 2.3: Εξέλιξη Αριθμού Επιχειρήσεων (2003 – 2020)

<i>Κλάδος Οικονομικής Δραστηριότητας</i>	<i>2003</i>	<i>2020</i>	<i>Διαφορά</i>	<i>% Μεταβολή</i>
Γεωργία, Δασοκομία, Αλιεία	25.185	527.722	502.537	1995,38%
Ορυχεία και Λατομεία	1.044	537	-507	-48,56%
Μεταποίηση	85.388	56.426	-28.962	-33,92%

Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	4.209	5.761	1.552	36,87%
Παροχή νερού, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	2.087	1.761	-326	-15,62%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	311.932	232.026	-79.906	-25,62%
Μεταφορά και αποθήκευση	42.816	59.193	16.377	38,25%
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	108.902	109.338	436	0,40%
Ενημέρωση και επικοινωνία	19.052	16.947	-2.105	-11,05%
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	4.922	16.481	11.559	234,84%
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	9.288	6.639	-2.649	-28,52%
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	123.270	138.501	15.231	12,36%
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	27.224	18.165	-9.059	-33,28%
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	1.323	926	-397	-30,01%
Εκπαίδευση	7.318	20.574	13.256	181,14%
Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την	4.314	57.182	52.868	1225,50%

κοινωνική μέριμνα				
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	17.005	19.740	2.735	16,08%
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	37.634	34.714	-2.920	-7,76%
Κατασκευές	128.541	59.762	-68.779	-53,51%
Αθροισμα Όλων των Κλάδων	961.454	1.382.395	420.941	43,78%
Αθροισμα των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων	644.051	464.191	-179.860	-27,93%

Πηγή: ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2023

Τόσο οι πολύ μικρές, όσο και οι μικρές και ασφαλώς και οι μεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα, αποτελούν έναν πολύ σημαντικό πυλώνα της οικονομίας της, παρά το γεγονός πως κατά τη διάρκεια των ετών της οικονομικής κρίσης αλλά και έπειτα, οι ΜμΕ ήταν αυτές που επλήγησαν περισσότερο. Κατά το έτος 2022, το σύνολο των επιχειρήσεων που ανήκαν στις ανωτέρω τρεις κατηγορίες ανερχόταν σε 731.829, χωρίς να συμπεριλαμβάνεται σε αυτές ο χρηματοπιστωτικός τομέας, ενώ παράλληλα, το 83,5% του συνόλου των απασχολούμενων ανήκαν σε αυτές, παράγοντας αθροιστικά 34,8 δισεκατομμύρια ευρώ, ήτοι το 57% της προστιθέμενης αξίας της χώρας (Τράπεζα της Ελλάδος 2023)¹. Συνέπεια της μεγάλης τους βαρύτητας, τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, σήμερα οι ΜμΕ κατέχουν κομβικό ρόλο και έχουν διττή σημασία για τη χώρα, στα πλαίσια της προαγωγής της ψηφιακής αλλά και της πράσινης οικονομίας.

Εντούτοις, μεταξύ των ΜμΕ παρουσιάζονται σημαντικές διαφορές, μιας και σε αυτή την κατηγορία ανήκουν επιχειρήσεις που υπάγονται τόσο στα ελεύθερα επαγγέλματα και στις πολύ μικρές επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών, όσο και σε εκείνες τις βιομηχανικές επιχειρήσεις που παρουσιάζουν μεσαίο μέγεθος, αλλά και σε όσες βιοτεχνίες έχουν παραδοσιακό τρόπο λειτουργίας ή ακόμη ανήκουν

¹<https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=a66cdf8e->

και στον κλάδο των νεοφυών επιχειρήσεων της ψηφιακής τεχνολογίας (Τράπεζα της Ελλάδος 2024)². Ο βασικός τομέας δραστηριότητας των ΜμΕ στην Ελλάδα, είναι τόσο το χονδρικό όσο και το λιανικό εμπόριο, ενώ ακολουθούν οι τεχνικές και επαγγελματικές υπηρεσίες, αλλά και οι υπηρεσίες παροχής καταλυμάτων, η μεταφορά, η αποθήκευση και οι κατασκευές.

Αναφορικά με τις πολύ μικρές επιχειρήσεις στην Ελλάδα (επιχειρήσεις που απασχολούν λιγότερα από δέκα άτομα) και το μερίδιο που καταλαμβάνουν στην αγορά σε επίπεδο απασχόλησης, αυτό είναι κατά πολύ μεγαλύτερο, σε σχέση με ότι ισχύει σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, στην Ελλάδα σήμερα το 95% των επιχειρήσεων ανήκουν στην κατηγορία των «πολύ μικρών», απασχολώντας ταυτόχρονα το 55,8% των εργαζόμενων, παράγοντας επίσης το 30,6% επί της συνολικής προστιθέμενης αξίας (Τράπεζα της Ελλάδος 2023)³. Η σημαντικότερη παρουσία των πολύ μικρών επιχειρήσεων στην Ελλάδα είναι σε άμεση συσχέτιση και με τον πολύ σημαντικό αριθμό των αυτό – απασχολούμενων στη χώρα, που αποτελούν συνολικά το 30% επί του συνόλου των απασχολούμενων.

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί ως ένα προβληματικό όμως στοιχείο για αυτές τις επιχειρήσεις είναι πως, ο μονοπρόσωπος χαρακτήρας τους, οδηγεί σε έναν πολύ χαμηλό βαθμό παραγωγικότητας, που υπολείπεται σημαντικά επί του αντίστοιχου μέσου όρου που ισχύει σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (Τράπεζα της Ελλάδος 2024)⁴. Εντούτοις, αν και το μικρό μέγεθος των ΜμΕ θεωρείται πως αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα, υπάρχουν και εκείνες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες αυτό το μέγεθός τους μπορεί να μετατραπεί σε σημαντικό πλεονέκτημα. Ειδικότερα, για όσες επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται στους τομείς της υψηλής τεχνολογίας, η παρουσία ενός μεγάλου πλήθους μικρών επιχειρήσεων είναι εξαιρετικά χρήσιμη, ειδικά όταν αυτές βάσει του Κύκλου Ζωής ανήκουν στο πρώιμο – εισαγωγικό στάδιο (Πισσαρίδης κ.α. 2020). Κατά την παραμονή των επιχειρήσεων στο στάδιο αυτό εξασφαλίζεται ένας πολύ υψηλός βαθμός ευελιξίας ως προς τη λειτουργία τους και επίσης υπάρχουν πολύ σημαντικές προοπτικές μεγέθυνσης και εξέλιξης, ή ακόμη και διασύνδεσης των επιχειρήσεων με άλλες (Τράπεζα της Ελλάδος, 2023). Παράλληλα, σε κλάδους που έχουν έναν περισσότερο παραδοσιακό τρόπο λειτουργίας, όπως είναι ο τουρισμός, το λιανικό εμπόριο, η εστίαση, η ψυχαγωγία ή ο πολιτισμός, η παρουσία πολλών μικρών επιχειρήσεων που διακρίνονται από ορισμένα ειδικά χαρακτηριστικά, μπορεί να προσφέρει ένα πλήθος πλεονεκτημάτων, όπως είναι η ποιοτική εξειδίκευση, προσφέροντας σημαντική προστιθέμενη αξία.

²<https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=ae9d5291-c5a8-4a90-8f9c-ccfc5b373389>

³<https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=a66cdf8e->

⁴<https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=ae9d5291-c5a8-4a90-8f9c-ccfc5b373389>

Ολοκληρώνοντας το ζήτημα των ΜμΕ και της επίδρασής τους στην ελληνική οικονομία, αυτό που μπορεί να αναφερθεί είναι πως σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία που εκδόθηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σε ποσοστό που ανέρχεται σε 69%, οι ΜμΕ στην Ελλάδα δραστηριοποιούνται σε κλάδους που χαρακτηρίζονται από υπηρεσίες χαμηλής εντάσεως γνώσεων, αλλά και σε κλάδους μεταποίησης χαμηλής τεχνολογίας. Αυτές οι επιχειρήσεις απασχολούν συνολικά το 76,6% του συνόλου των εργαζόμενων, παράγοντας παράλληλα και το 66,3% της προστιθέμενης αξίας συνολικά που οι ΜμΕ παράγουν (European Commission, 2023). Κατά συνέπεια, σε αντιδιαστολή με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, οι ελληνικές ΜμΕ δραστηριοποιούνται σε μεγαλύτερο βαθμό σε κλάδους που σχετίζονται με τις υπηρεσίες αλλά και τη μεταποίηση, έχοντας όμως χαμηλό τεχνολογικό αλλά και γνωσιακό περιεχόμενο. Αυτό ασκεί μια αρνητική επίδραση στην παραγωγικότητα που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία, περιορίζοντας παράλληλα και τις δυνατότητες παραγωγής προϊόντων, αλλά και εξαγωγής τους, όπως αντιστοίχως και υπηρεσιών, που χαρακτηρίζονται ως εντάσεως γνώσεων και τεχνολογίας (Τράπεζα της Ελλάδος 2023)⁵. Μολαταύτα, η Ελλάδα σήμερα έχει εμφανίσει πολύ σημαντικά βήματα προόδου και εξέλιξης, τόσο σε όρους καινοτομίας όσο και ενθάρρυνσης της κυκλικής οικονομίας, αλλά και κόστους που συνεπάγεται η έναρξη μιας επιχείρησης, ή η επίλυση του προβλήματος της αφερεγγυότητας.

Ανταγωνιστικότητα και Καινοτομία των ΜμΕ στην Ελλάδα

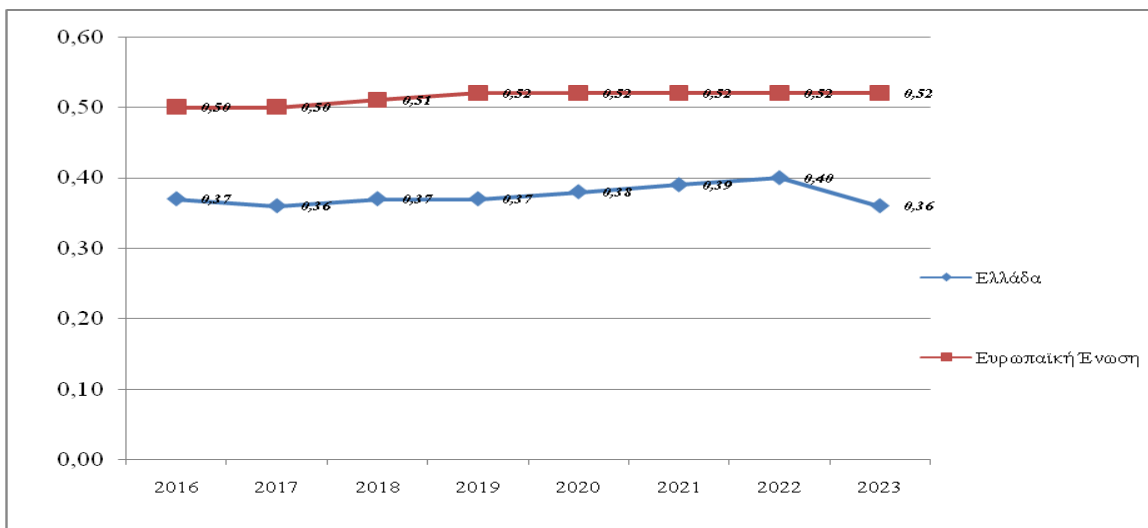
Μελετώντας τις ελληνικές ΜμΕ σε σχέση με την κατάσταση που ισχύει σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, αυτό που αρχικά μπορεί να διαπιστωθεί είναι πως παρουσιάζουν ένα σημαντικό έλλειμμα ως προς την ανάπτυξη καινοτόμων δράσεων. Αυτό επιβεβαιώνεται μέσα από τη μελέτη και αξιολόγηση του Γενικού Δείκτη Καινοτομίας που έχει ορισθεί σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος λαμβάνει υπόψιν μια σειρά από παραμέτρους που σχετίζονται με:

- ✓ τους ανθρώπινους πόρους
- ✓ τα συστήματα έρευνας που χρησιμοποιούνται και ο βαθμός ελκυστικότητάς τους
- ✓ η ψηφιοποίηση των συναλλαγών

⁵<https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=a66cdf8e->

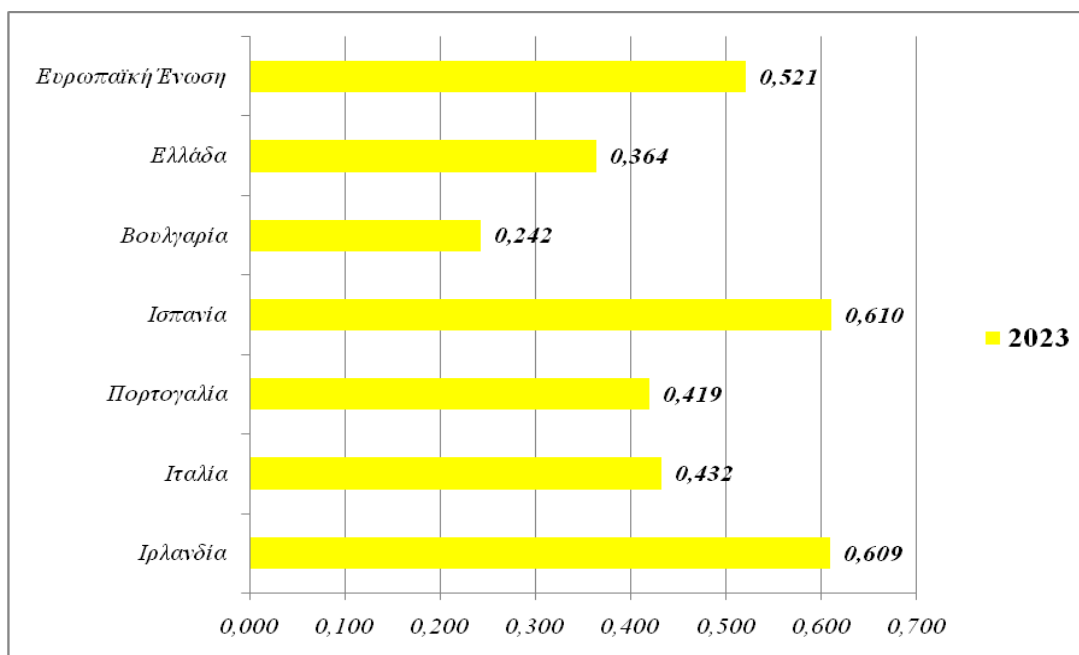
- ✓ το επίπεδο της χρηματοδότησης και της στήριξης των ΜμΕ
- ✓ το μέγεθος των εταιρικών επενδύσεων που πραγματοποιούνται
- ✓ ο βαθμός χρήσης των τεχνολογιών πληροφορικής
- ✓ το πλήθος των καινοτόμων επιχειρήσεων
- ✓ τα στοιχεία της διανοητικής ιδιοκτησίας
- ✓ ο αντίκτυπος της καινοτομίας στην απασχόληση και στο μέγεθος των πωλήσεων
- ✓ η εξασφάλιση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας

Όπως αποτυπώνεται και στο διάγραμμα που ακολουθεί και στο οποίο παρατίθενται στοιχεία που σχετίζονται με τη διαχρονική εξέλιξη του Γενικού Δείκτη Καινοτομίας στην Ελλάδα αλλά και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ανάμεσα στα έτη 2017 – 2023, ως προς την Ελλάδα, παρατηρείται μια συνεχόμενη ανοδική πορεία, που αντιπαραβάλλεται με την πορεία που παρουσιάζει η Ευρωπαϊκή Ένωση και η οποία είναι σταθερή σε όλα αυτά τα έτη (ICAP, 2023). Όμως σε καμία περίπτωση η συνθήκη αυτή δεν επιτρέπει την δημιουργία ενός εξόχως ευνοϊκού για την Ελλάδα κλίματος μιας και οι τιμές του Δείκτη της Ελλάδος, ακόμη και με τη συγκεκριμένη άνοδο που παρουσιάζει υστερούν σημαντικά σε σχέση με ότι ισχύει σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης μεσοσταθμικά.

Διάγραμμα 1.3: Γενικός Δείκτης Καινοτομίας Ελλάδος – Ευρωπαϊκής Ένωσης (2017 – 2023)

Πηγή: ICAP 2023

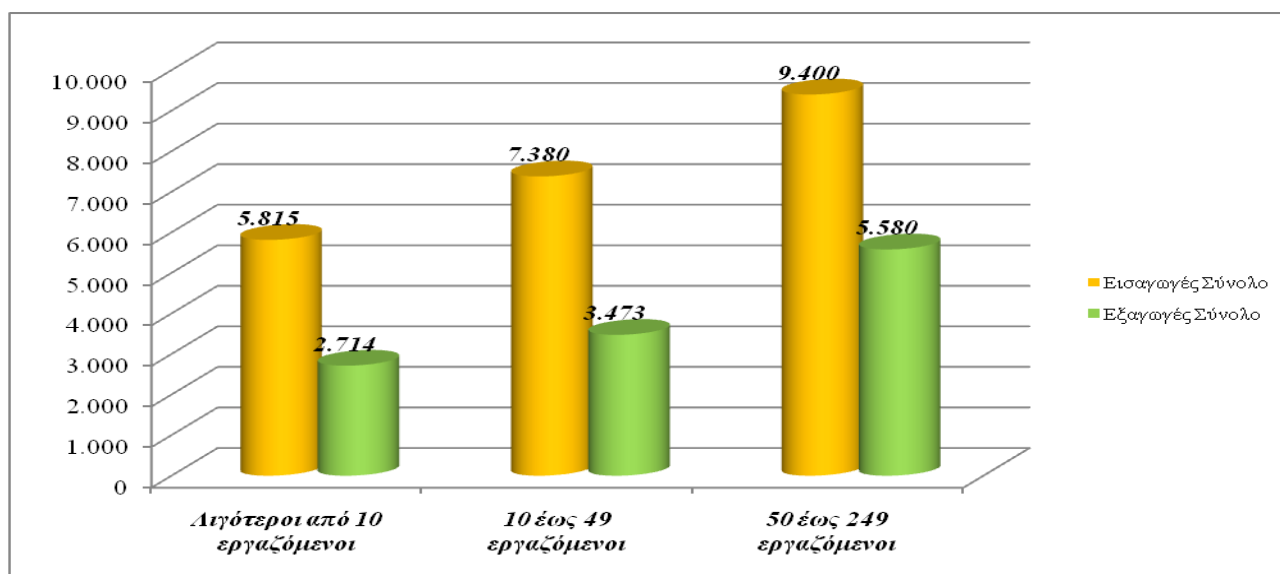

Διάγραμμα 2.3: Σύγκριση Γενικού Δείκτης Καινοτομίας Ελλάδος – Χωρών Ευρωπαϊκής Ένωσης (2017 – 2023)

Πηγή: ICAP, 2023

Σε ότι αφορά στην ανταγωνιστικότητα που οι ΜμΕ στην Ελλάδα παρουσιάζουν, το γενικό συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί έγκειται στο γεγονός πως, το πρόσημο του συγκεκριμένου μεγέθους είναι αρνητικό, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται αντιστοίχως και το εμπορικό ισοζύγιο της

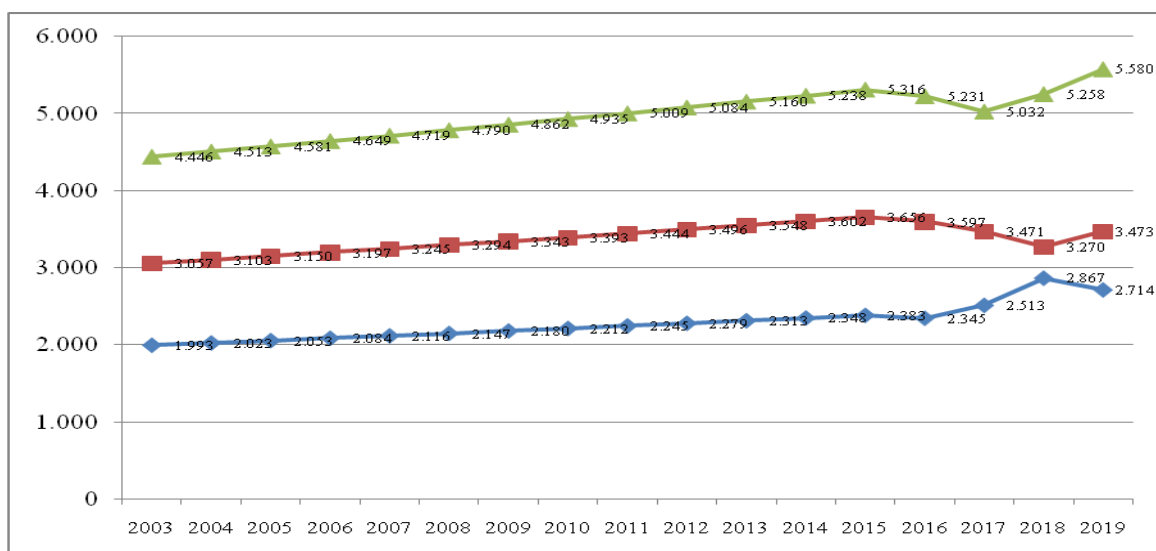
Ελλάδας (ICAP 2023). Ειδικότερα, σύμφωνα με το διάγραμμα που ακολουθεί, αυτό που διαπιστώνεται είναι πως για το έτος 2023, το συνολικό έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου της Ελλάδος ανερχόταν σε μείον 10,8 εκατομμύρια ευρώ, με το σημαντικότερο μέρος αυτού του ελλείμματος να προκύπτει από εκείνες τις επιχειρήσεις που ανήκουν στην κατηγορία των «μικρών επιχειρήσεων», οι οποίες και απασχολούν ένα πλήθος εργαζόμενων που είναι από δέκα έως και σαράντα εννέα εργαζόμενους.

Διάγραμμα 3.3: Σύνολο Εισαγωγών και Εξαγωγών Ανά Μέγεθος Επιχείρησης (2023) (εκατομμύρια €)

Πηγή: ICAP, 2023

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση, στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζονται μια σειρά από στοιχεία σχετικά με τις εξαγωγές που οι ελληνικές ΜμΕ έχουν πραγματοποιήσει κατά το χρονικό διάστημα 2003 – 2019, όπως τα στοιχεία αυτά διαβαθμίζονται βάσει του μεγέθους κάθε μιας εκ των επιχειρήσεων (ICAP, 2023).

Διάγραμμα 4.3: Σύνολο Εξαγωγών ανά Μέγεθος Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (2003 – 2019)

(εκατομμύρια €

Πηγή: ICAP, 2023

Ειδικότερα, βάσει του συγκεκριμένου διαγράμματος, αυτό που διαπιστώνεται είναι πως όσες ΜμΕ ανήκουν στην κατηγορία εκείνων των επιχειρήσεων που χαρακτηρίζονται ως «Μεσαίες», είναι και αυτές που παρουσιάζουν το μεγαλύτερο όγκο εξαγωγών (πράσινη γραμμή με τρίγωνα σημεία), αντιθέτως με εκείνες τις επιχειρήσεις που χαρακτηρίζονται ως «Πολύ Μικρές» και οι οποίες εμφανίζουν σημαντική υστέρηση (μπλέ γραμμή με ρόμβους στα σημεία) (ICAP, 2023).

Σχετικά με το ζήτημα της ανταγωνιστικότητας που διατυπώνεται, τόσο η έννοια όσο και το περιεχόμενό της χρήζουν περισσότερης ανάλυσης και επισήμανσης, υπό την έννοια πως αυτά διαμορφώνονται από ένα πλήθος παραγόντων, που δεν επηρεάζονται μόνο από το εσωτερικό τους περιβάλλον, αλλά κυρίως και από το εξωτερικό τους περιβάλλον. Ειδικότερα, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ΜμΕ επηρεάζεται από το μέγεθος αλλά και την κατεύθυνση των δημόσιων πόρων στα πλαίσια της χρήσης νέων τεχνολογιών, όπως είναι για παράδειγμα η χρήση της τεχνητής νοημοσύνης ή η χρήσης της τεχνολογίας blockchain, καθώς και η χρήση άλλων ψηφιακών τεχνολογιών (Τράπεζα της Ελλάδος 2024)⁶. Μέσα από την υιοθέτηση των ανωτέρω, είναι σαφές πως οι ΜμΕ θα μπορέσουν να βελτιώσουν την αποδοτικότητα των διαδικασιών παραγωγής τους, καθώς και την ικανότητα της καινοτομίας τους, στα πλαίσια της δημιουργίας νέων και βελτιωμένων προϊόντων ή

⁶<https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=ae9d5291-c5a8-4a90-8f9c-ccfc5b373389>

υπηρεσιών, όπως επίσης και στα πλαίσια της διαμόρφωσης αναβαθμισμένων επιχειρηματικών μοντέλων.

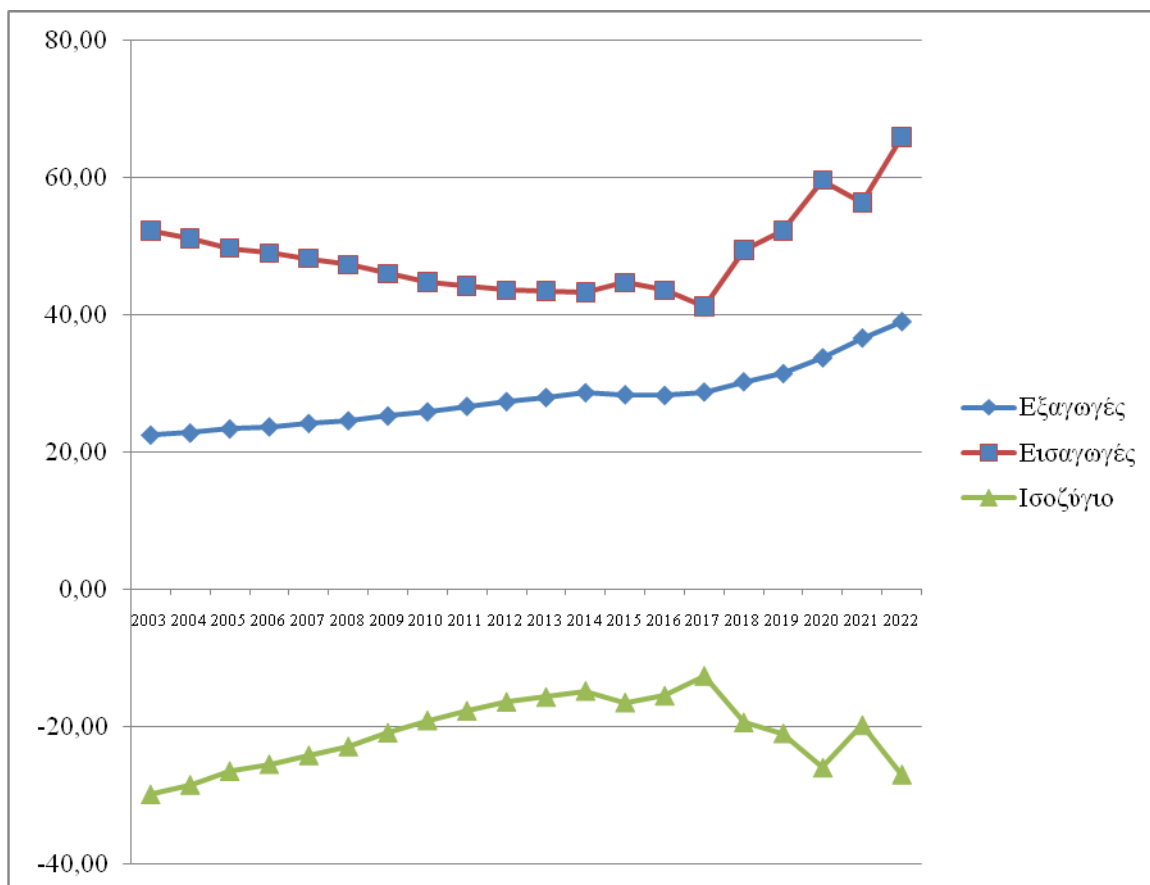
Είναι σαφές επίσης πως η ανταγωνιστικότητα στις ΜμΕ μπορεί να βελτιωθεί και μέσα από την έμφαση που πρέπει να δοθεί σε προγράμματα Έρευνας και Ανάπτυξης, ανάμεσα στα διάφορα πανεπιστήμια αλλά και ανάμεσα στους δημόσιους ερευνητικούς φορείς με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, διευκολύνοντας με τον τρόπο αυτό τη διάχυση της γνώσης από τον πανεπιστημιακό τομέα στον αντίστοιχο επιχειρηματικό (ICAP 2023). Ταυτόχρονα, μπορούν να αναληφθούν και μέτρα που θα προστατεύσουν τις επενδύσεις που οι ΜμΕ πραγματοποιούν στον τομέα της Έρευνας και της Ανάπτυξης. Γενικότερα η ανταγωνιστικότητα σε έναν τομέα της οικονομίας, όπως είναι οι ΜμΕ μπορεί να αναπτυχθεί μέσα από την ανάληψη δράσεων ενίσχυσης της κοινωνικής τους επιχειρηματικότητας, στηρίζοντας την κοινωνική ενσωμάτωση και την οικονομική ανέλιξη ατόμων που προέρχονται από ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού. Το κράτος επίσης μπορεί να σταθεί αρωγός σε αυτή την προσπάθεια αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες που θα βοηθήσουν τις ΜμΕ ώστε να προσλαμβάνουν, να εκπαιδεύουν αλλά κυρίως να διατηρούν εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, αναβαθμίζοντας συνολικά τις δεξιότητες όλων των εμπλεκόμενων.

ΜμΕ στην Ελλάδα και Εξωτερικό Εμπόριο

Κατά την τελευταία δεκαετία, οι εξαγωγές των ελληνικών επιχειρήσεων παρουσιάζουν μια αξιοσημείωτη αύξηση, παράλληλα όμως και με τις εισαγωγές που δεν ακολουθούν μια αντίθετη πορεία, προκειμένου να βελτιωθεί η εικόνα του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας (ICAP 2023). Βάσει του αναπτυξιακού προτύπου που έχει υιοθετηθεί ειδικά από το 2018 και έπειτα, οι ελληνικές συνολικά επιχειρήσεις έχουν δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στην ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητάς τους και γενικά, οι κρατικοί φορείς δίνουν πλέον μεγαλύτερη σημασία στην αναβάθμιση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, κατανοώντας την επίδραση που ασκεί σε αυτή η παγκοσμιοποίηση (Τράπεζα της Ελλάδος, 2024).

Αρχικά μελετώντας το ζήτημα των εξαγωγών αγαθών ελληνικών προϊόντων, μια πρώτη ανάγνωση που μπορεί να γίνει αφορά στο έτος 2022 και στο πως αυτές διαμορφώθηκαν, εν συγκρίσει με τις αντίστοιχες εισαγωγές. Ειδικότερα, οι εξαγωγές ελληνικών προϊόντων το 2022 ανήλθαν σε 39,1 δισεκατομμύρια ευρώ, σε τρέχουσες τιμές, όταν το αντίστοιχο μέγεθος των εισαγωγών ήταν 66 δισεκατομμύρια ευρώ. Η μεγαλύτερη άνοδος των εισαγωγών αγαθών εν συγκρίσει με τις εξαγωγές οδήγησε, το εμπορικό ισοζύγιο αγαθών της ελληνικής οικονομίας να παρουσιάσει ένα σημαντικό

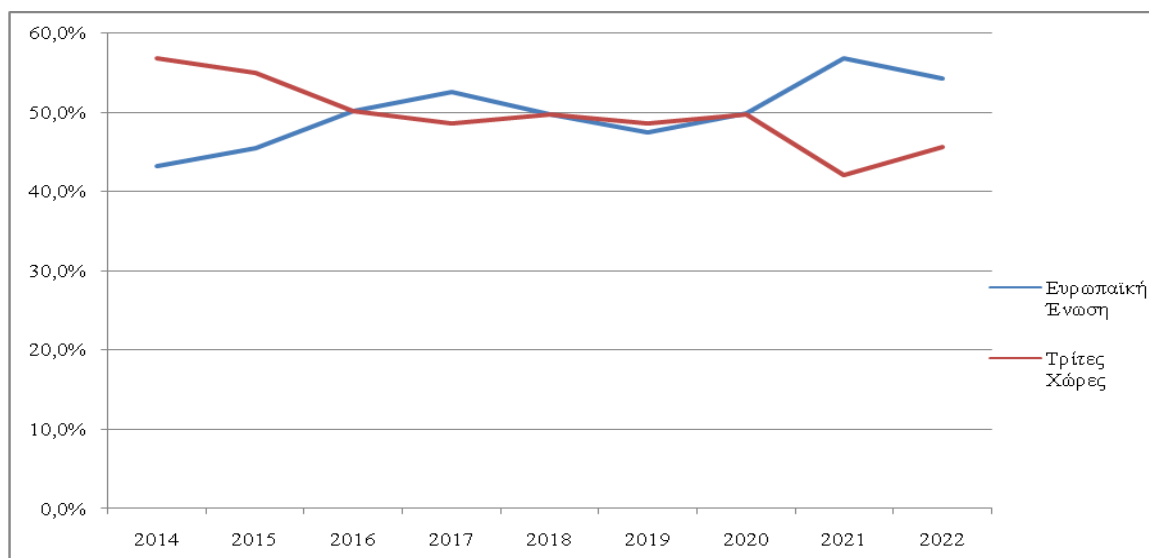
έλλειμμα, το οποίο ήταν και το υψηλότερο σε σχέση με τα αντίστοιχα ελλείμματα της περιόδου 2014 – 2022. Οι εξαγωγές ελληνικών αγαθών σημείωσαν άνοδο, σε σταθερές τιμές, κατά 13,8% εν συγκρίσει με το 2021, ενώ οι εισαγωγές αγαθών αντιστοίχως αυξήθηκαν κατά 16,8%.

Διάγραμμα 5.3: Εισαγωγές, Εξαγωγές και Εμπορικό Ισοζύγιο Αγαθών (2003 – 2022)

Πηγή: ICAP, 2023

Συνεχίζοντας την ανάλυση ως προς το μέγεθος των εξαγωγών των ελληνικών ΜμΕ, αυτή έχει ως περιεχόμενό της το γεωγραφικό προορισμό τους και το μερίδιο που κατέχουν προς χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και προς Τρίτες Χώρες. Όπως αποτυπώνεται και στο διάγραμμα που ακολουθεί, το μερίδιο των εξαγωγών αγαθών προς χώρες εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης μειώθηκε σχεδόν κατά τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες, για το έτος 2022, εν συγκρίσει με το έτος 2021. Μελετώντας το χρονικό διάστημα 2014 – 2022, αυτό που διαπιστώνεται είναι πως το μερίδιο των εξαγωγών των ελληνικών προϊόντων των ΜμΕ προς χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρουσιάζει μια τιμή που κατά μέσο όρο ανέρχεται σε 50,3%, ενώ το αντίστοιχο μερίδιο των εξαγωγών ελληνικών αγαθών προς Τρίτες Χώρες εμφανίζει μια μειωμένη τιμή κατά δέκα μονάδες το 2022, σε σχέση με το 2014.

Διάγραμμα 6.3: Εξαγωγές Ελληνικών Προϊόντων Ανά Προορισμό (2014 – 2022)

Πηγή: ICAP, 2023

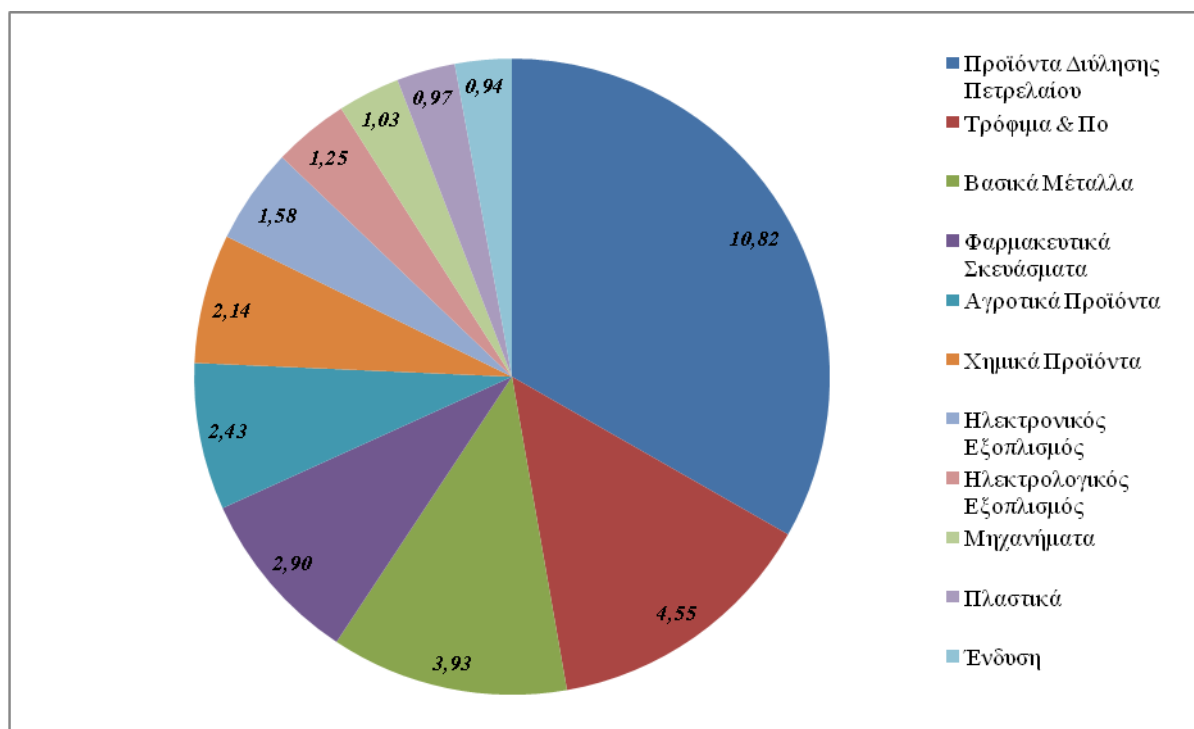
Σε ότι αφορά στις εξαγωγές των ελληνικών προϊόντων από τις ΜμΕ ανά κλάδο δραστηριότητας για το έτος 2022, οι σημαντικότερες εξαγωγές παρατηρούνται, έπειτα από τα πετρελαιοειδή, στα ακόλουθα αγαθά (Τράπεζα της Ελλάδος 2024):

- ✓ τρόφιμα, με 4,6 δισεκατομμύρια ευρώ
- ✓ βασικά μέταλλα με 3,9 δισεκατομμύρια ευρώ
- ✓ φαρμακευτικά προϊόντα με 2,9 δισεκατομμύρια ευρώ
- ✓ αγροτικά προϊόντα με 2,4 δισεκατομμύρια ευρώ

Στη συνέχεια, σε επίπεδο όρων εξαγωγών, ακολουθούν τα χημικά προϊόντα με αξία 1,2 δισεκατομμύρια ευρώ, καθώς και τα ηλεκτρονικά, τα είδη ένδυσης, τα μηχανήματα αλλά και ο ηλεκτρολογικός εξοπλισμός (Τράπεζα της Ελλάδος 2024)⁷. Εν συγκρίσει με το έτος 2021, άνοδος παρουσιάζεται σε όλες τις κατηγορίες με βασικότερες αυτές του ηλεκτρολογικού εξοπλισμού, με 45,4%, της ένδυσης με 29,4%, αλλά και των βασικών μετάλλων με 29,1%. Με δεδομένη τη συνολική ποσότητα των εξαγωγών αγαθών κατά το χρονικό διάστημα 2014 – 2022, οι κλάδοι εκείνοι που

⁷<https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=ae9d5291-c5a8-4a90-8f9c-ccfc5b373389>

παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη διείσδυση στις αγορές του εξωτερικού είναι αυτός του ηλεκτρολογικού εξοπλισμού, με ποσοστό 261%, τα είδη ένδυσης με ποσοστό 153%, καθώς και ο ηλεκτρολογικός εξοπλισμός με ποσοστό 108%.

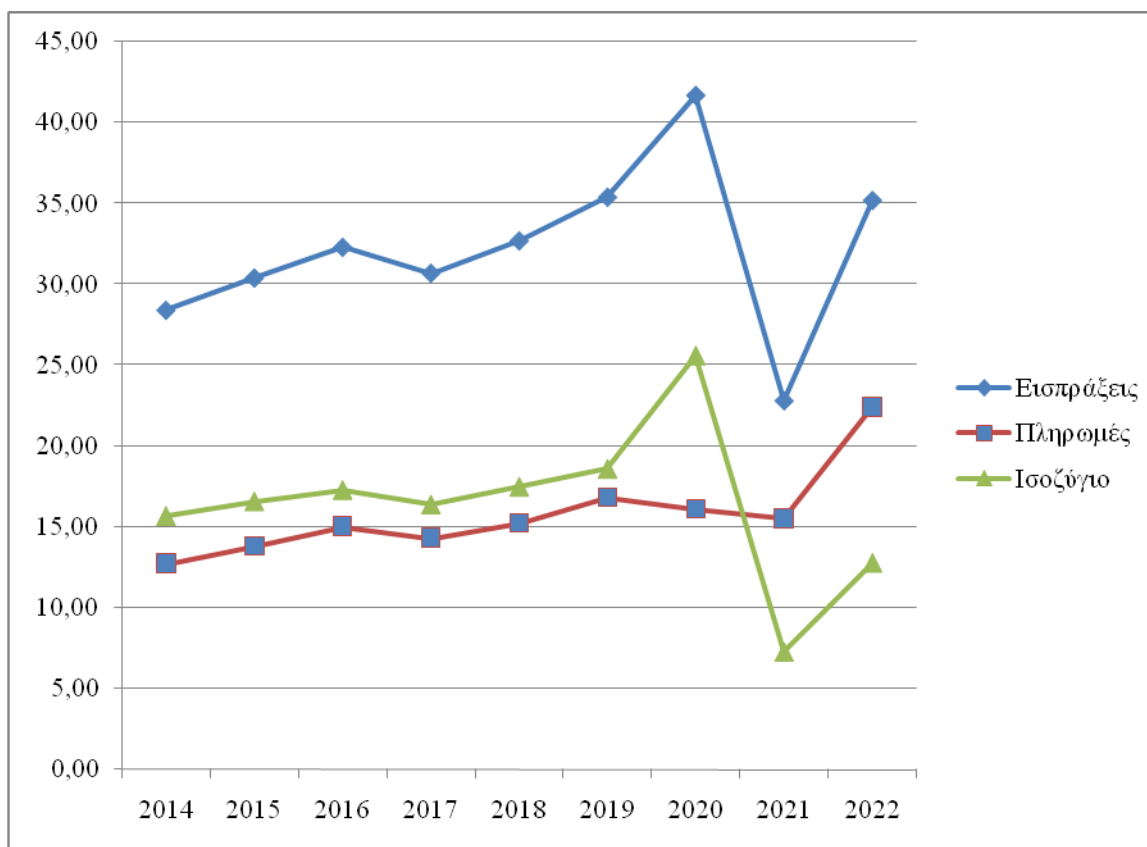

Διάγραμμα 7.3: Ελληνικά Προϊόντα με τη Μεγαλύτερη Αξία Εξαγωγών (2022)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος 2024

Εκτός των αγαθών, σημαντικό μερίδιο των εξαγωγών των ΜμΕ στην Ελλάδα αποτελούν και οι υπηρεσίες, οι οποίες διαχρονικά αποτελούν πολύ σημαντικό τμήμα των εμπορικών ροών, κυρίως λόγω της τουριστικής δραστηριότητας, αλλά και των υπηρεσιών μεταφοράς (ICAP 2023). Συνολικά, οι εισπράξεις από υπηρεσίες συνολικά σε επίπεδο ελληνικής οικονομίας για το έτος 2022 διαμορφώνονται στα 35,1 δισεκατομμύρια ευρώ, παρουσιάζοντας μια αύξηση εν συγκρίσει με το έτος 2021 κυρίως σε επίπεδο ταξιδιωτικών εισπράξεων οι οποίες παρουσιάζουν υπερδιπλασιασμό, μιας και από 4,3 δισεκατομμύρια ευρώ που ήταν το 2021, το 2022 διαμορφώνονται στα 10,5 δισεκατομμύρια ευρώ. Επίσης σημαντική ήταν και η αύξηση που παρουσίασαν οι ναυτιλιακές υπηρεσίες το 2022, σε σχέση με το 2021 (37,5%), ενώ ανοδική είναι και η πορεία που παρουσίασαν και οι πληρωμές σε υπηρεσίες, όπου από 15,4 δισεκατομμύρια ευρώ το 2021, έφτασαν το 2022 στα 22,2 δισεκατομμύρια

ευρώ, οδηγώντας στην αύξηση του πλεονάσματος το 2022 στα 12,8 δισεκατομμύρια ευρώ, σε σχέση με 7,3 δισεκατομμύρια ευρώ το 2021 (ICAP 2023).

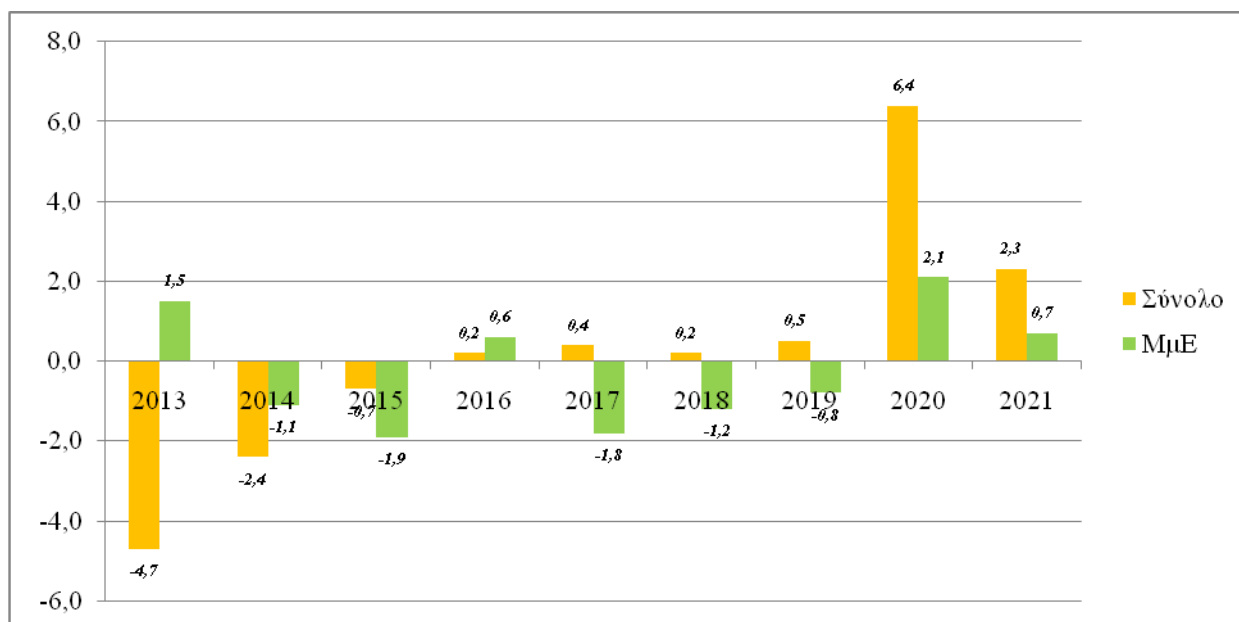

Διάγραμμα 8.3: Εισπράξεις, Πληρωμές & Ισοζύγιο Υπηρεσιών

Πηγή: ICAP, 2023

Πρόσβαση σε Χρηματοδότηση των ΜμΕ

Μελετώντας τα διαθέσιμα στοιχεία που υπάρχουν σε ότι αφορά στην πρόσβαση σε χρηματοδότηση που έχουν στη διάθεσή τους οι διοικήσεις των ΜμΕ στην Ελλάδα, αυτό που αρχικά διαπιστώνεται είναι πως το μέγεθος της μηνιαίας καθαρής ροής τραπεζικής χρηματοδότησης κατά τη διάρκεια του έτους 2021, κινήθηκε μεσοσταθμικά σε επίπεδα αρκετά χαμηλότερα σε σχέση με ότι ίσχυε κατά το έτος 2020 (έτος πανδημίας), αλλά σε επίπεδα αρκετά υψηλότερα, εν συγκρίσει με το έτος 2019 (Σ.Ε.Β. 2022). Αυτή η εξέλιξη άλλωστε αποτυπώνεται και στο διάγραμμα που ακολουθεί, στο οποίο παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη της τραπεζικής χρηματοδότησης των ΜμΕ στην Ελλάδα, από το 2013, έως και το 2021.

Διάγραμμα 9.3: Τραπεζική Χρηματοδότηση Μη Χρηματοπιστωτικών Επιχειρήσεων (2013 – 2021)

Πηγή: Σ.Ε.Β., 2022

Μια αντίστοιχη εξέλιξη είναι και αυτή που καταγράφεται σε επίπεδο εκταμιεύσεων νέων τραπεζικών δανείων που έχουν σταθερή λήξη, προς τις ΜμΕ, μιας και κατά τη διάρκεια του έτους 2021, η ροή τους παρουσιάζεται μειωμένη κατά σχεδόν 30%, σε σχέση με ότι ίσχυε για το έτος 2020, αλλά αρκετά αυξημένη, σε σχέση με την αντίστοιχη ακαθάριστη ροή που παρουσίαζε το έτος 2019 (Τράπεζα της Ελλάδος, 2024). Κατά το έτος 2021, η ακαθάριστη ροή χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις συνολικά στην ελληνική οικονομία διαμορφώθηκε στα επίπεδα των 11,9 δισεκατομμυρίων ευρώ, εν συγκρίσει με το επίπεδο των 16,2 δισεκατομμυρίων ευρώ που ήταν το έτος 2020. Από τα χρήματα αυτά, τα 8,5 δισεκατομμύρια ευρώ κατευθύνθηκαν προς τις μεγάλες επιχειρήσεις (το αντίστοιχο μέγεθος το 2020 ήταν 10,2 δισεκατομμύρια ευρώ), ενώ προς τις ΜμΕ μεταφέρθηκαν μόλις 3,4 δισεκατομμύρια ευρώ, σε σχέση με τα 6,2 δισεκατομμύρια ευρώ, που χρηματοδότησαν τις ΜμΕ κατά το έτος 2020. Λαμβάνοντας υπόψιν στα ανωτέρω και τα δάνεια που χορηγήθηκαν προς ελεύθερους επαγγελματίες αλλά και τις ατομικές επιχειρήσεις, η ακαθάριστη ροή χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις και τους ελεύθερους επαγγελματίες ανήλθε για το έτος 2020 σε 17,4 δισεκατομμύρια ευρώ.

Παράλληλα, κατά το έτος 2021, οι ΜμΕ στην Ελλάδα, καθώς και οι ελεύθεροι επαγγελματίες, έλαβαν νέα δάνεια που ανήλθαν σε 2,9 δισεκατομμύρια ευρώ, τόσο από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, όσο και από την Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα, καθώς και από το Ευρωπαϊκό Ταμείο

Επενδύσεων (Τράπεζα της Ελλάδος, 2023)⁸. Εν συγκρίσει με ότι ίσχυε κατά το έτος 2020, αυτό που μπορεί να υποστηριχθεί είναι πως, οι εκταμιεύσεις τραπεζικών δανείων με χρηματοδοτικά εργαλεία από τους οργανισμούς αυτούς παρουσίασε μια πολύ σημαντική πτώση, που ξεπέρασε τα επίπεδα του 60%. Πρόκειται για μια εξέλιξη που βασίζεται στο γεγονός πως υπήρχαν σημαντικά λιγότεροι προσφερόμενοι πόροι, μιας και οι ανάγκες κατά το έτος 2021, ελέω της πανδημίας του Covid-19 ήταν κατά πολύ λιγότερες, με αποτέλεσμα να μην χρειάζεται να ληφθούν τόσο ισχυρά μέτρα. Επίσης, ο ρυθμός απορρόφησης των δανείων από τις επιχειρήσεις κατά το έτος 2020 ήταν τόσο υψηλός, με αποτέλεσμα να μην απαιτείται στο έτος 2021 να συναφθούν νέα δάνεια, μιας και κάτι τέτοιο δεν απαιτείτο.

⁸<https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=a66cdf8e->

Κεφάλαιο 4^ο: Χρηματοδότηση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων

Ευρωπαϊκή Ένωση

Πολιτική Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ενίσχυση των ΜμΕ

Γενικότερα για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το ζήτημα της χρηματοδότησης των ΜμΕ αποτελεί ένα πολύ σημαντικό τμήμα της γενικότερης στρατηγικής που υιοθετείται ως προς την αναπτυξιακή πορεία της οικονομίας, μιας και έχει καταστεί εξαιρετικά σαφές στους ιθύνοντες πως οι ΜμΕ αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της ευρωπαϊκής οικονομίας και η σημαντικότητα αλλά και η δυναμική των επιχειρήσεων αυτών είναι τέτοια που επηρεάζει την πορεία της Ένωσης όχι μόνο σε οικονομικό αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο (Καρβούνης Α., 2023). Κατά την τελευταία τουλάχιστον δεκαετία, μέσα από το πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητας και Καινοτομίας», έχει διαθέσει η Ευρωπαϊκή Ένωση ένα πολύ σημαντικό μέρος κεφαλαίων, που φθάνει στα είκοσι επτά δισεκατομμύρια ευρώ, στα πλαίσια της ανάπτυξης και της βιωσιμότητας των ΜμΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2022). Από τα κεφάλαια αυτά, τα 10 δισεκατομμύρια αφορούσαν σε μέτρα χρηματοοικονομικών τεχνικών, ενώ άλλα 3 δισεκατομμύρια αφορούσαν στη χορήγηση επιχειρηματικών κεφαλαίων. Παράλληλα, ιδιαίτερα σημαντικός είναι και ο ρόλος που διαδραματίζει το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης, μιας και μέσα από τη δράση του προβάλλεται και προωθείται ενεργά αρχικά η επιχειρηματικότητα σε γεωργικό επίπεδο και έπειτα η οικονομική διαφοροποίηση ανάμεσα στις διάφορες περιοχές, τόσο στις γεωργικές όσο και στις αγροτικές

Στα πλαίσια επομένως της κατανόησης του πολύ σημαντικού ρόλου που έχουν οι ΜμΕ σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Επιτροπή έχει προβεί, σε συνεργασία με ένα πλήθος άλλων φορέων, στη δημιουργία ενός πλήθους προγραμμάτων που έχουν ως στόχο τους την υιοθέτηση μιας πολιτικής με διαφορετικό πυρήνα και επίκεντρο όσον αφορά στην άσκηση επιχειρηματικότητας, αλλά και γενικότερα στην εφαρμογή μιας ευρωπαϊκής πολιτικής με αναπτυξιακά κριτήρια (Καρβούνης 2023). Πλέον σήμερα είναι περισσότερο αποδεκτό και κατανοητό από ποτέ πως χρειάζεται να υπάρξει ένα περισσότερο ολοκληρωμένο πλάνο και σχέδιο που θα περιλαμβάνει ένα σύνολο δράσεων από το ίδιο το νομοθετικό πλαίσιο της ίδρυσης και της λειτουργίας νέων ΜμΕ, μέχρι και την πλήρη τους λειτουργία αλλά και ανάπτυξη, παράλληλα με την ανάληψη κατάλληλων μέτρων που θα μπορούν να αντιμετωπίζουν τα προβλήματα εκείνα που δημιουργούν καθυστερήσεις στον τρόπο λειτουργίας τους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2023).

Αυτός άλλωστε είναι και ο βασικός λόγος για τον οποίο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει προβεί και στη σύσταση του θεσμού του «Εθνικού Αντιπροσώπου Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων – National SME Envoys», μέσα από τον οποίο προσφέρονται συνεχώς συμβουλές προς τους αντιπροσώπους των ΜμΕ των κρατών – μελών, στα πλαίσια της προάσπισης των συμφερόντων των επιχειρήσεων αυτών, αλλά και στα πλαίσια της διαμόρφωσης ενός κατάλληλου και αποτελεσματικού πλαισίου επικοινωνίας ανάμεσα στις εθνικές αρχές των χωρών και στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2022). Εκ των πλέον βασικών αρχών που προάγει ο συγκεκριμένος θεσμός είναι και αυτό που αφορά στον τρόπο με τον οποίο οι ΜμΕ μπορούν να χρηματοδοτούνται, μια μεταβλητή που αποτελεί άλλωστε καίριο και διαχρονικό πρόβλημα για όλες τις επιχειρήσεις (Καρβούνης 2023). Άλλωστε η πρόταση που έχει διατυπωθεί αφορά στη δημιουργία μιας ενιαίας αλλά και ευρείας αγοράς μικροχρηματοδοτήσεων, μέσα από την οποία θα προσφέρονται προς τις ΜμΕ σημαντικές διευκολύνσεις αναφορικά με τις φορολογικές δομές που θα υφίστανται, εξασφαλίζοντας παράλληλα και την άμεση και πιο εύκολη πρόσβαση σε χρηματοδότηση, μέσω εναλλακτικών μορφών επενδύσεων, όπως είναι για παράδειγμα οι «Επιχειρηματικοί Άγγελοι», κλπ. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2023)⁹.

Προγράμματα και Εργαλεία Χρηματοδότησης

Όπως έχει αναφερθεί, το ζήτημα της χρηματοδότησης των ΜμΕ αποτελεί ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα, η μη επίλυση του οποίου μπορεί να οδηγήσει όχι μόνο σε κίνδυνο τη βιωσιμότητα των ίδιων των επιχειρήσεων, αλλά και την αναπτυξιακή πορεία μιας οικονομίας. Αυτός είναι άλλωστε και ο βασικός λόγος για τον οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στο σχεδιασμό και την εφαρμογή μιας σειράς από εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την προώθηση της χρηματοδότησης των ΜμΕ, ανεξάρτητα από το μέγεθός τους ή από τη χώρα προέλευσής τους. Για παράδειγμα, σήμερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην ευρεία εφαρμογή ενός χρηματοδοτικού προγράμματος που έχει τον τίτλο «Enterprise Europe Network», το οποίο απευθύνεται σε ΜμΕ που επιδιώκουν να ενισχύσουν την εξωστρέφεια και την ανταγωνιστικότητά τους, μέσα από την υιοθέτηση καινοτόμων εφαρμογών και εργαλείων (Enterprise Europe Network, 2025)¹⁰. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα διαθέτει περισσότερα από τέσσερις χιλιάδες εξειδικευμένα στελέχη που απασχολούνται σε εξακόσιους οργανισμούς, στα πλαίσια της κάλυψης αναγκών σε περισσότερες από εξήντα χώρες σε όλο τον κόσμο. Ο πυρήνας της λειτουργίας του συγκεκριμένου προγράμματος έγκειται στην ύπαρξη ενός ενιαίου κέντρου εξυπηρέτησης για ΜμΕ, προσφέροντας σε αυτές εξειδικευμένες υπηρεσίες ώστε να αναπτύξουν νέα προϊόντα και να

⁹ <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/3bb4f283-d8bf-478d-a797-8d9939dc3e8b>

¹⁰ <https://een.ec.europa.eu/>

αποκτήσουν πρόσβαση σε νέες αγορές προσφέροντας παράλληλα ενημέρωση σχετικά με τις δραστηριότητες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις ευκαιρίες που προκύπτουν.

Πολύ μεγάλη βαρύτητα όμως η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει τα τελευταία έτη για τη χρηματοδότηση των ΜμΕ μέσα από τη λειτουργία δυο πολύ σημαντικών Ταμείων που διαθέτει, του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης, καθώς και του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου. Αυτά τα δυο Ταμεία έχουν ως βασική τους μέριμνα τη χρηματοδότηση των ΜμΕ με τρόπο άμεσο, για μια σειρά από έργα και δράσεις που επικεντρώνονται τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Σε ότι αφορά στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, οι δραστηριότητές του έχουν άμεση σχέση και επίδραση τόσο σε ότι αφορά στην επιχειρηματικότητα, όσο και στην ανταγωνιστικότητα αλλά και στην καινοτομία των ΜμΕ. Ο βασικός στόχος του συγκεκριμένου Ταμείου έγκειται στη βελτίωση του τοπικού αλλά και περιφερειακού περιβάλλοντος όπου δραστηριοποιούνται οι ΜμΕ, καθώς και στην ανάπτυξη της διασυνοριακής και διαπεριφερειακής τους συνεργασίας, επενδύοντας ως επί το πλείστον στους ανθρώπινους πόρους (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025)¹¹.

Σε ότι αφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, αυτό παρέχει πλήρη υποστήριξη προς τις ΜμΕ μέσα από την ανάληψη δράσεων που σχετίζονται τόσο με την ενίσχυση της ικανότητας της προσαρμογής των εργαζόμενων και των επιχειρήσεων στα νέα δεδομένα απασχόλησης που διαμορφώνονται, καθώς και στη βελτίωση της πρόσβασης που έχουν οι εργαζόμενοι, είτε στην απασχόληση, είτε στη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας. Επίσης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο ενισχύει με κατάλληλες δράσεις και την κοινωνική ένταξη των ατόμων, καταπολεμώντας τις όποιες διακρίσεις υπάρχουν, προωθώντας παράλληλα και τις εταιρικές σχέσεις, στα πλαίσια των μεταρρυθμίσεων σε τομείς ένταξης αλλά και απασχόλησης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2025)¹². Στα ανωτέρω δυο Ταμεία θα μπορούσε να προστεθεί και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης, το οποίο έχει έναν διττό ρόλο, όπου από τη μια πλευρά συμβάλει στην αναβάθμιση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων σε μια σειρά από τομείς που σχετίζονται με τη δασοκομία, τη γεωργία, αλλά και με το περιβάλλον γενικότερα και από την άλλη πλευρά, επιδιώκει να βελτιωθεί η ποιότητα της ζωής των πολιτών, διαφοροποιώντας όσο το δυνατόν περισσότερο το πλαίσιο λειτουργίας της αγροτικής οικονομίας¹³.

¹¹ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/95/el-fondo-europeo-de-desarrollo-regional-feder->

¹² <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/el>

¹³ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=legissum:0301_1

Χρηματοδοτικά Μέσα

Από τα πλέον σημαντικά χρηματοδοτικά μέσα που υπάρχουν, στα πλαίσια της ενίσχυσης των ΜμΕ είναι και το πρόγραμμα «JEREMIE–Joint European Resources or Small and Medium – Sized Enterprises», το οποίο αποσκοπεί στη βελτίωση της πρόσβασης των μικρών αλλά και των μεσαίων επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση και ειδικότερα στη χορήγηση μικρών δανείων σε επιχειρηματικά κεφάλαια ή σε εγγυήσεις (European Investment Fund 2020)¹⁴. Ο βασικός στόχος του συγκεκριμένου χρηματοδοτικού εργαλείου έγκειται στην ενίσχυση των ΜμΕ μέσω των Διαθρωπτικών Ταμείων με τη χρήση επιστρεπτέων ενισχύσεων, όπως είναι τα δάνεια, οι εγγυήσεις, οι συμμετοχές σε επιχειρηματικά κεφάλαια, κλπ. Πρόκειται για μια μορφή χρηματοδότησης που έχει πολλαπλασιαστικά οφέλη για το λόγο πως στο σύνολο των κονδυλίων που δεσμεύονται από τα Διαθρωπτικά Ταμεία προστίθενται και εκείνα τα κεφάλαια που έχουν ιδιωτικό χαρακτήρα και τα οποία λειτουργούν ως χρηματοοικονομικά εργαλεία. Συνέπεια του γεγονότος πως όλες οι ενισχύσεις που λαμβάνουν οι ΜμΕ επιστρέφονται, αυτό εξασφαλίζει τη δυνατότητα της επαναπροώθησης αυτών των πόρων μέσω αναχρηματοδοτήσεων, οι οποίοι συνολικά και κατευθύνονται προς τις δράσεις αυτές.

Πολύ σημαντικό επίσης μέσο που χρησιμοποιείται για τη χρηματοδότηση των ΜμΕ είναι και το πρόγραμμα που αναφέρεται στην «Ανταγωνιστικότητα και Καινοτομία –Competitiveness Innovation Program», που στοχεύει στην υποστήριξη των μικρών αλλά και των μεσαίων επιχειρήσεων, μέσα από την ανάληψη δράσεων καινοτομίας, συμπεριλαμβανόμενης και της οικοκαινοτομίας. Το συγκεκριμένο χρηματοδοτικό μέσο αποβλέπει στην προσφορά καλύτερης πρόσβασης στη χρηματοδότηση παρέχοντας παράλληλα και προς τις διάφορες επιχειρήσεις της περιφέρειας μια σειράς από υπηρεσίες υποστήριξης (European Commission 2025)¹⁵. Παράλληλα με τα ανωτέρω, το συγκεκριμένο χρηματοδοτικό μέσο ενθαρρύνει και την καλύτερη αφομοίωση και χρήση τεχνολογιών των πληροφοριών και των επικοινωνιών, συνδράμοντας ουσιαστικά στην ανάπτυξη της κοινωνίας της πληροφορίας. Τέλος, μέσω του προγράμματος προάγεται και η μεγαλύτερη χρήση των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, καθώς και η βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης των ΜμΕ.

Γενικότερα, το πρόγραμμα που αναφέρεται στην «Ανταγωνιστικότητα και Καινοτομία» διακρίνεται σε τρία επιμέρους λειτουργικά προγράμματα (European Commission 2025)¹⁶. Κάθε ένα εξ αυτών των προγραμμάτων παρουσιάζει συγκεκριμένους στόχους που αποβλέπουν στην αύξηση της

¹⁴ <https://www.eif.org/index.htm>

¹⁵ <https://ec.europa.eu/cip/>

¹⁶ <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/investment-plan/strategic-investments-fund/#:~:text=%CE%A4%CE%BF>

ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων και στην αναβάθμιση της ικανότητας της καινοτομίας τους στους τομείς όπου και δραστηριοποιούνται, όπως είναι για παράδειγμα στις τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών ή τη βιώσιμη ενέργεια. Ειδικότερα, τα τρία αυτά προγράμματα αναφέρονται:

- ✓ στο Πρόγραμμα «Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία»
- ✓ στο Πρόγραμμα στήριξης της πολιτικής για τις τεχνολογίες των πληροφοριών και των επικοινωνιών
- ✓ στο Πρόγραμμα «Ευφυής Ενέργεια – Ευρώπη».

Παράλληλα, υπάρχει και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων το αποτελεί ένα ειδικό μέσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στα πλαίσια της παροχής και προσφοράς προς τις ΜμΕ κυρίως αλλά και προς τις κοινωνικές επιχειρήσεις, ιδιωτικών επενδυτικών κεφαλαίων, εγγυήσεων και μικροχρηματοδοτήσεων (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2025)¹⁷. Ο τρόπος λειτουργίας του συγκεκριμένου Ταμείου βασίζεται στην ύπαρξη δυο κεντρικών οργάνων, όπου το ένα εξ αυτών να διαθέτει κεφάλαια για την κάλυψη των επιχειρηματικών κινδύνων των ΜμΕ, ειδικά όσες χαρακτηρίζονται ως νεοσυσταθείσες και οι οποίες έχουν ως βασικό τους προσανατολισμό την προαγωγή της τεχνολογίας. Το άλλο όργανο είναι αυτό που αναφέρεται στην παροχή μέσων εγγύησης προς τα πιστωτικά ιδρύματα, με στόχο την κάλυψη κεφαλαίων πίστωσης προς τις ΜμΕ.

Σε συνέχεια των ανωτέρω, πολύ σημαντικό χρηματοδοτικό μέσο και εργαλείο είναι και αυτό που αναφέρεται στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Μικροχρηματοδοτήσεων, ο οποίος από το 2010 και έπειτα όπου και συστήθηκε, προβαίνει στην παροχή μικροπιστώσεων, ήτοι δανείων που το ποσό τους δεν υπερβαίνει τις είκοσι πέντε χιλιάδες ευρώ, προκειμένου είτε να ιδρυθεί μια νέα επιχείρηση, είτε να επεκτείνει τις δραστηριότητές της (Ευρωπαϊκή Ένωση 2016). Βάσει του συγκεκριμένου μηχανισμού, δεν υπάρχει απευθείας χρηματοδότηση των ΜμΕ αλλά αυτή η χορήγηση γίνεται μέσω της επιλογής και υποστήριξης παρόχων μικροχρηματοδοτήσεων, που έχουν ως έδρα τους την Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να ενισχύουν τα ποσά των κεφαλαίων που χορηγούν στις ΜμΕ.

¹⁷<https://www.consilium.europa.eu/el/policies/investment-plan/strategic-investments-fund/#:~:text=%CE%A4%CE%BF>

Αυτή η ενίσχυση επιτυγχάνεται με διαφορετικούς τρόπους, όπως είναι για παράδειγμα η παροχή εγγυήσεων σε παρόχους μικροχρηματοδοτήσεων, αναλαμβάνοντας ουσιαστικά και τον κίνδυνο της ενδεχόμενης ζημιάς από κοινού ή η χρηματοδότηση της αύξησης των ποσών εκείνων που μπορούν να διατεθούν για τη χορήγηση δανείων μικρότερων ποσών. Σε ότι αφορά στους παρόχους των μικροπιστώσεων, αυτοί μπορεί να είναι είτε ιδιωτικά πιστωτικά ιδρύματα είτε αντίστοιχα δημόσια, αλλά και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις ή ακόμη και μη πιστωτικά ιδρύματα. Ο κάθε πάροχος είναι αυτός ουσιαστικά που χορηγεί τα δάνεια και οι όροι χορήγησης (χρηματικό ποσό, διάρκεια δανείου, επιτόκιο, έξοδα, κλπ.), εξαρτώνται και διαμορφώνονται από αυτόν.

Τέλος, το πιο σημαντικό ίσως χρηματοδοτικό μέσο είναι αυτό που αναφέρεται στα πιστωτικά ιδρύματα, ο κύριος σκοπός των οποίων είναι αυτός της προσφοράς ενός πλήθους χρηματοδοτικών εργαλείων προς τις ΜμΕ ή τους ελεύθερους επαγγελματίες, χρηματοδοτώντας συνολικά με κεφάλαια κίνησης, ή και με κεφάλαια για την αγορά κεφαλαιακού εξοπλισμού (Boccuzzi 2016). Εκτός των ανωτέρω, πολύ σημαντική είναι και η συμβολή των πιστωτικών ιδρυμάτων, μέσα από την παροχή και ενός πλήθους άλλων εργαλείων, όπως είναι για παράδειγμα η πληρωμή μιας επιχείρησης – εξαγωγέα, από κάποια άλλη επιχείρηση – εισαγωγέα (Forfaiting), ή και η εκχώρηση τιμολογίων και απαιτήσεων (Factoring). Ειδικά ως προς τις δυο αυτές τελευταίες μορφές χρηματοδοτήσεων των ΜμΕ, αυτό που διαπιστώνεται είναι πως ολοένα και περισσότερο χρησιμοποιούνται από μικρότερες σε μέγεθος επιχειρήσεις, με τα πιστωτικά ιδρύματα να έχουν συστήσει ολόκληρα τμήματα και διευθύνσεις για να μπορούν να καλύψουν τις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες τους, ειδικά κατά τα τελευταία έτη όπου έχει ενισχυθεί σημαντικά ο εξαγωγικός προσανατολισμός των επιχειρήσεων (Bagklioni 2016).

Γενικότερα, τα πιστωτικά ιδρύματα είναι αυτά που αναλαμβάνουν από την πλευρά τους, να διαχειρίζονται, να εισπράττουν, να προεξοφλούν, να κάνουν τον πιστωτικό έλεγχο, αλλά και να καλύπτουν τον όποιο πιστωτικό κίνδυνο που προκύπτει από τις απαιτήσεις που υπάρχουν από έναν προμηθευτή. Πρόκειται για έναν εξαιρετικά αποτελεσματικό τρόπο χρηματοδότησης, που διακρίνεται τόσο από την αμεσότητά του, όσο και από την ευκολία σε ότι αφορά στην παροχή ρευστότητας προς τις ΜμΕ (Boccuzzi 2016). Παράλληλα μέσω της συγκεκριμένης χρηματοδότησης μπορεί να υπάρξει περιορισμός του λειτουργικού κόστους, με παράλληλη αύξηση της ικανότητας παραγωγής των ΜμΕ, συνέπεια της ανάθεσης των διαδικασιών εκείνων που σχετίζονται με τη λογιστική παρακολούθηση αλλά και με την είσπραξη των απαιτήσεων, στα διάφορα πιστωτικά ιδρύματα που υπάρχουν.

Σε ότι αφορά στο εργαλείο του Forfaiting, αυτό που αρχικά θα πρέπει να επισημανθεί είναι πως αποτελεί ένα μέσο χρηματοδότησης που έχει περισσότερο εναλλακτικό περιεχόμενο,

διαφέροντας αρκετά από τις άλλες παραδοσιακές μεθόδους χρηματοδότησης. (Bagklioni 2016). Ειδικότερα το Forfaiting αναφέρεται, «στην εκχώρηση εμπορικών πιστωτικών εγγράφων, τα οποία είναι πλήρως εγγυημένα αλλά και πλήρως διαπραγματεύσιμα». Πρόκειται ουσιαστικά για ένα τραπεζικό εργαλείο που αποβλέπει στην προεξόφληση ή στην αγορά τίτλων και αξιόγραφων του εξαγωγέα, από τον εισαγωγέα. Η βασική φιλοσοφία λειτουργίας μιας χρηματοδότησης μέσω Forfaiting βασίζεται στη μετατόπιση του επιχειρηματικού κινδύνου, όπου ο ενδιάμεσος (Forfaiter), λειτουργεί ως ανεξάρτητος και αυτόνομος χρηματοδοτικός οργανισμός, αγοράζοντας τίτλους για λογαριασμό του αποβλέποντας σε οφέλη, οπότε δεν ασφαλίζει ή καλύπτει απλώς κινδύνους. Από την άλλη πλευρά, ο ενδιάμεσος μειώνει τον κίνδυνο με την εγγύηση τρίτων, συνήθως πιστωτικών ιδρυμάτων με τη διατήρηση ενός σταθερού επιτοκίου.

Ελλάδα

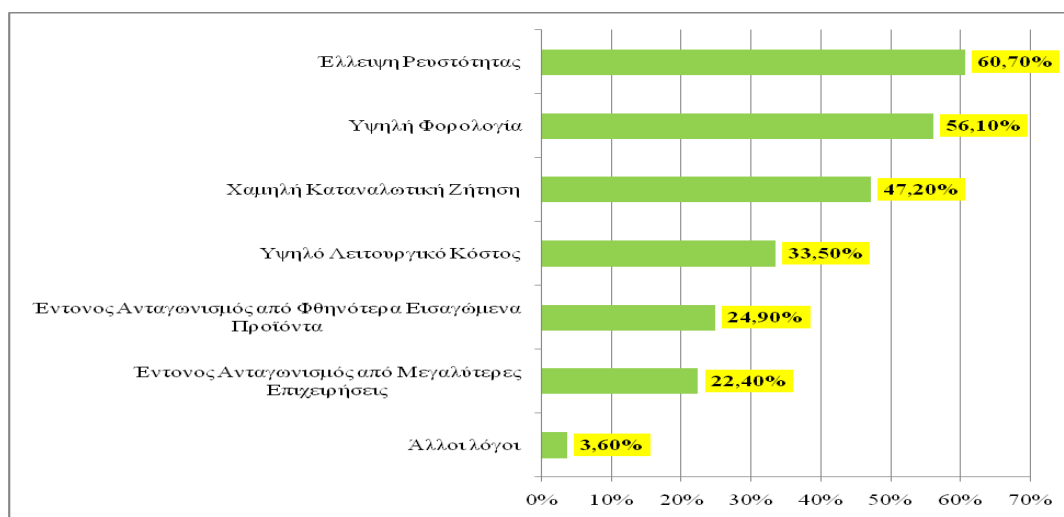
Η Επιχειρηματική Πραγματικότητα στην Ελλάδα

Διαχρονικά, το ζήτημα της άσκησης επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα, ειδικά σε επίπεδο ΜμΕ, αποτέλεσε ένα θέμα που αναδεικνυε περισσότερα προβλήματα και δυσχέρειες που οι διοικήσεις τους καλούνταν να διαχειρισθούν και να αντιμετωπίσουν σε καθημερινό επίπεδο (ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ, 2023). Τα προβλήματα αυτά που καλούνταν οι διοικήσεις των ΜμΕ να αντιμετωπίσουν παρουσίαζαν και ακόμη και σήμερα παρουσιάζουν, διαφορετική μορφή και περιεχόμενο. Ειδικότερα, για την πλειοψηφία των ΜμΕ το ζήτημα της ρευστότητας είναι πολύ σημαντικό, μιας και η ύπαρξη ελάχιστων και κυρίως μη καινοτόμων λύσεων σε επίπεδο χρηματοδότησης οδηγεί αρκετές εκ των επιχειρήσεων αυτών να μην μπορούν να εξασφαλίσουν την απαραίτητη χρηματοδότηση, που οδηγεί στην αναπτυξιακή τους πορεία ή ακόμη και στη βιωσιμότητά τους.

Επίσης, οι διοικήσεις των ΜμΕ καλούνται να αντιμετωπίσουν και ένα ακόμη σοβαρό πρόβλημα που αναφέρεται στο φορολογικό περιβάλλον εντός του οποίου λειτουργούν, όπου εκτός των συνεχών αλλαγών που συντελούνται, υπάρχουν και διαδικασίες που σε αρκετές περιπτώσεις είναι πολυδαίδαλες αλλά και δυσνόητες (ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2022). Επομένως, μέσα σε ένα τέτοιο φορολογικό περιβάλλον είναι πολύ δύσκολο για αρκετές εκ των ΜμΕ, ειδικά για τις πολύ μικρές και τις μικρές, να διαχειρισθούν τα πρόσθετα κόστη που μπορεί να συνεπάγονται αυτές οι αλλαγές, τόσο σε λειτουργικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης.

Επανερχόμενοι στο ζήτημα της απουσίας ρευστότητας και της απουσίας διαφορετικών και ευέλικτων χρηματοδοτικών λύσεων, αυτό που πρέπει να επισημανθεί για τις ΜμΕ είναι πως αυτές οι συνθήκες διαμορφώνουν ένα κλίμα ανασφάλειας σε επίπεδο βιωσιμότητας και ανάπτυξης (ΙΝ.ΕΜ.Υ - Ε.Σ.Ε.Ε. 2022). Το μεγαλύτερο πρόβλημα που οι ΜμΕ διαχρονικά έπρεπε να αντιμετωπίσουν ήταν αυτό που αφορούσε στο χάσμα που διαμορφώνεται μεταξύ του χρονικού διαστήματος είσπραξης των απαιτήσεών τους από το πλήθος των πελατών τους και του χρονικού διαστήματος της αποπληρωμής των υποχρεώσεών τους προς τους προμηθευτές τους. Πιο συγκεκριμένα από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 έως και σήμερα, ο χρόνος της είσπραξης των απαιτήσεων από τους πελάτες τους έχει σχεδόν αυξηθεί κατά 100%, σε αντίθεση με ότι ισχύει με το χρόνο αποπληρωμής των υποχρεώσεών τους όπου υπολείπεται σημαντικά του αντίστοιχου των εισπράξεων (ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2022). Με άλλα λόγια, οι διοικήσεις των ΜμΕ καλούνται να αποπληρώσουν πολύ πιο γρήγορα τους προμηθευτές τους, αντίθετα με ότι ισχύει με τους πελάτες τους, από τους οποίους εισπράττουν σε βάθος χρόνου.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί, αποτυπώνονται τα πιο σημαντικά προβλήματα που διαχρονικά οι διοικήσεις των ΜμΕ έπρεπε να αντιμετωπίσουν, από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 έως και σήμερα, εκφρασμένα σε ποσοστό σημαντικότητας ως προς τη λειτουργία, τη βιωσιμότητα και την ανάπτυξή τους (ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2023).

Διάγραμμα 1.4: Σημαντικότερα Προβλήματα Λειτουργίας ΜμΕ

Πηγή: ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2023

Εκτός όμως των προβλημάτων και των δυσχερειών που αναφέρονται, συνέπεια περισσότερο της αναπτυξιακής πορείας της ελληνικής οικονομίας, αλλά και της διεθνοποίησης των αγορών, αυτό που παρατηρείται για το σύνολο των ΜμΕ, ανεξάρτητα από τον κλάδο δραστηριότητάς τους, είναι πως μεταβάλλεται το περιβάλλον μέσα στο οποίο υφίστανται (ΙΝ.ΕΜ.Υ - Ε.Σ.Ε.Ε. 2022). Πιο συγκεκριμένα,

σε επίπεδο ΜμΕ αυτό που διαφαίνεται να διαμορφώνεται ως μια νέα τάση είναι η προσπάθεια που καταβάλλεται από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς, στα πλαίσια της ανακατεύθυνσης για ανάληψη καινοτόμων δράσεων από την πλευρά των ΜμΕ, με στόχο το σχεδιασμό αλλά και την υιοθέτηση εξωστρεφών στρατηγικών, αλλά και ανάληψης συνεργιών. Παράλληλα οι ΜμΕ σήμερα σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με το παρελθόν, αναλαμβάνουν δράσεις που επικεντρώνονται στο να δημιουργήσουν και να προωθήσουν στην αγορά νέα προϊόντα και υπηρεσίες, αναδιοργανώνοντας όμως παράλληλα και τον τρόπο της λειτουργίας τους, σε διοικητικό επίπεδο.

Ειδικά ως προς το ζήτημα των συνεργιών, αυτές λαμβάνουν στην πλειοψηφία τους μορφή αντικειμένου που σχετίζεται με τα logistics, ή ακόμη και με την αγορά προμηθειών, ή και με τη στρατηγική προβολής και προώθησης των επιχειρήσεων και των προϊόντων τους (ΙΝ.ΕΜ.Υ - Ε.Σ.Ε.Ε. 2022). Συνέργειες όμως τα τελευταία έτη αναπτύσσονται ακόμη περισσότερο και σε επίπεδο εξαγωγών, όπου κατανοώντας τα εμπόδια που υπάρχουν αλλά και τους κινδύνους που συνεπάγεται η είσοδος σε μια νέα διεθνή αγορά, προβαίνουν στη σύναψη στρατηγικών συμμαχιών, είτε με άλλες επιχειρήσεις εντός της Ελλάδος, είτε με τοπικές επιχειρήσεις της αγοράς όπου αναμένεται να εισέλθουν (ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2023). Στα ανωτέρω θα πρέπει να προστεθεί και μια ακόμη στρατηγική επιλογή που προκρίνεται και είναι αυτή που αναφέρεται στην υποστήριξη διαφόρων συνεργατικών σχημάτων που είτε έχουν ευέλικτο χαρακτήρα, είτε αντιστοίχως άτυπο χαρακτήρα, όπως ενδεικτικά αναφέρεται πως είναι τα clusters, τα οποία προσφέρουν τη δυνατότητα της δημιουργίας ενός πλαισίου λειτουργίας με μεγαλύτερη ευελιξία, αλλά και με μια οργανωτική δομή πιο αποδοτική.

Ολοκληρώνοντας το ζήτημα αυτό της άσκησης επιχειρηματικότητας σήμερα, μέσα από τις συνθήκες που διαχρονικά διαμορφώθηκαν για τις ΜμΕ θα πρέπει να γίνει αναφορά και στην τάση που υπάρχει σε επίπεδο ελληνικής οικονομίας ως προς το περιβάλλον της επιχειρηματικότητας (ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2022). Πιο συγκεκριμένα, ενώ στα έτη που προηγήθηκαν υπήρχε έντονα η τάση της άσκησης «επιχειρείν» για λόγους ανάγκης ή επιβίωσης, πλέον η ίδια τάση εκφράζεται μέσα από την ύπαρξη νέων ευκαιριών. Γενικότερα, η τάση που διαπιστώνεται πως υπάρχει, όπως εκφράζεται μέσα από τους νέους επιχειρηματίες είναι πως στην αγορά σήμερα παρουσιάζεται ένα πολύ μεγάλο πλήθος ευκαιριών, είτε σε επίπεδο καινοτομίας είτε και σε επίπεδο στρατηγικής και πλάνου, όπου συνδυαστικά λειτουργώντας με τα απαιτούμενα εργαλεία, προσφέρουν κατάλληλες προοπτικές ανάπτυξης και νέες ευκαιρίες.

Σε ότι αφορά στις ευκαιρίες χρηματοδότησης που οι ελληνικές ΜμΕ εξασφάλισαν διαχρονικά, από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 έως και σήμερα, αυτό που διαπιστώνεται είναι η διαφορετικότητα ανά χρονικές περιόδους που παρουσίαζε το πλήθος των προγραμμάτων παροχής βοήθειας προς τις επιχειρήσεις αυτές. Για παράδειγμα, αυτό που μπορεί να υποστηριχθεί σε ότι αφορά στις ευκαιρίες χρηματοδότησης που παρουσιάζονταν για το χρονικό διάστημα από τις αρχές του 2000 έως και σχεδόν τα μέσα της δεκαετίας του 2010, είναι πως βαρύτητα δινόταν τόσο στα προγράμματα εκείνα με τα οποία προωθείτο η αιεφόρος ανάπτυξη και το περιβάλλον, όσο και στα προγράμματα για την αναβάθμιση της ανταγωνιστικότητας και της επιχειρηματικότητας γενικότερα.

Σε ότι αφορά αρχικά στην προώθηση της αιεφόρου ανάπτυξης και του περιβάλλοντος, η βασική επιδίωξη εντοπίζεται στο να αναβαθμιστεί αλλά και να είναι περισσότερο αποτελεσματική η διαχείριση του περιβάλλοντος, προκειμένου μέσα από μια τέτοια διαδικασία να προστατευθεί η δημόσια υγεία και κυρίως, να αυξηθεί και το βιοτικό επίπεδο των ατόμων. Τα ανωτέρω είναι σε θέση να οδηγήσουν παράλληλα και στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας (ΕΣΠΑ 2014)¹⁸. Ορισμένες εκ των σημαντικότερων παρεμβάσεων που αναλήφθηκαν αναφέρονταν στην ανάληψη δράσεων για μια ολοκληρωμένη διαχείριση των στερεών και των επικίνδυνων αποβλήτων, καθώς και στην προστασία των εδαφών, η στη διαχείριση των αστικών λυμάτων, στην εφαρμογή σχεδίων δράσης για τον περιορισμό της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, αλλά και της ρύπανσης του θαλάσσιου περιβάλλοντος και των ακτών. Οι ευκαιρίες χρηματοδότησης που παρουσιάζονται αναφέρονταν στην ανάληψη μιας ολοκληρωμένης προστασίας και διαχείρισης των βιότοπων, στις υποδομές αντιπλημμυρικής προστασίας μεγάλης κλίμακας, αλλά και στην πρόληψη και στην αποτελεσματική αντιμετώπιση των φυσικών και τεχνολογικών καταστροφών.

Σχετικά με τις δράσεις που αφορούσαν στην αναβάθμιση της ανταγωνιστικότητας των ΜμΕ αλλά και γενικότερα της επιχειρηματικότητάς τους, η κύρια παράμετρος ήταν η εξέλιξη του παραγωγικού συστήματος της Ελλάδας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην προώθηση της Έρευνας και της Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ 2014)¹⁹. Αυτές οι δράσεις αφορούσαν στη διασύνδεση της καινοτομίας με τον παραγωγικό ιστό της Ελλάδος και παράλληλα παρέχονταν προς τις ΜμΕ σημαντικά κίνητρα ώστε να προβούν στην αναβάθμιση των προϊόντων και των υπηρεσιών τους, σε συνδυασμό και με την προώθηση της επιχειρηματικής τους δικτύωσης. Παράλληλα τα συγκεκριμένα κίνητρα οδηγούν και στην ανάπτυξη πιο αποτελεσματικών μηχανισμών μέσω των οποίων εποπτεύεται η αγορά,

¹⁸ <https://www.espa.gr/el/Pages/Default.aspx>

¹⁹ <https://2014-2020.espa.gr/el/Pages/staticOPEpanek.aspx>

διασφαλίζοντας και την επάρκεια σε ενεργειακό επίπεδο, με τη συνδρομή των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας.

Στα έτη που ακολούθησαν και μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 2010, το πλαίσιο της χρηματοδότησης των ΜμΕ κατέστη περισσότερο ευρύ, μιας και πολλά αλλά και διαφορετικά χρηματοδοτικά προγράμματα αναπτύχθηκαν, είτε σε επίπεδο περιεχομένου, είτε σε επίπεδο επιδιωκόμενων στόχων. Ένα πολύ σημαντικό χρηματοδοτικό πρόγραμμα που αναπτύχθηκε, ειδικά προς τα τέλη της περιόδου της οικονομικής κρίσης ήταν και αυτό που αναφερόταν στη 2^η Φάση του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ), για την περίοδο 2014 – 2020 (ΕΣΠΑ 2014)²⁰. Πρόκειται για ένα πρόγραμμα που απέβλεπε στην υλοποίηση εκείνων των επενδύσεων κρίνονταν πως ήταν οι πιο αποδοτικές, σε μια σειρά από τομείς που σχετίζονταν τόσο με την καινοτομία, όσο και με την Έρευνα και την Ανάπτυξη, καθώς επίσης και σε τομείς που αφορούσαν στην εκπαίδευση, όπως επίσης και στην αύξηση των θέσεων εργασίας.

Επίσης, ακόμη ένα εξίσου σημαντικό πρόγραμμα ήταν και αυτό που μέχρι και σήμερα υφίσταται και αναφέρεται στην προώθησης της «Ανταγωνιστικότητας, της Επιχειρηματικότητας και της Καινοτομίας». Ο πυρήνας του συγκεκριμένο προγράμματος ήταν να διαμορφωθεί ένα συντονισμένο πλάνο με αναπτυξιακά πρότυπα, το οποίο θα αντιμετωπίζει με επάρκεια αλλά και αποτελεσματικότητα τις ανάγκες που παρουσιάζουν οι ΜμΕ για την κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού τους (ΕΣΠΑ 2014). Ο βασικός στόχος ήταν να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα αλλά και η εξωστρέφεια των ΜμΕ, μέσα τόσο από την ποιοτική μετάβαση, όσο και μέσα από την αύξηση της προστιθέμενης τους αξίας (ΕΣΠΑ, 2014).

Παράλληλα με τα ανωτέρω προγράμματα χρηματοδότησης, αναπτύχθηκαν και ορισμένα ακόμη που είχαν είτε συμπληρωματικό χαρακτήρα, είτε στόχευαν σε συγκεκριμένους κλάδους και τομείς, όπου δραστηριοποιούνταν ΜμΕ. Ειδικότερα, μέσα από το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας, που είχε έναν ρόλο περισσότερο συμπληρωματικό στο υφιστάμενο χρηματοπιστωτικό σύστημα, επιχειρείτο η ενίσχυση όλων εκείνων των ΜμΕ, ανεξάρτητα από τη μορφή ή το μέγεθός τους, που χαρακτηρίζονται ως οικονομικά βιώσιμες (Ταμείο Επιχειρηματικότητας 2022)²¹. Μέσα από το συγκεκριμένο Ταμείο προσφέρονταν μια σειρά από προγράμματα εγγυοδοσίας, σε όλες εκείνες τις ΜμΕ, οι οποίοι δεν είχαν τη δυνατότητα να διαθέτουν εκείνες τις εξασφαλίσεις μέσω των οποίων μπορούσαν να λάβουν χρηματοδότηση και για το λόγο αυτό και τους προσφέρονταν περισσότερες ευκαιρίες προς την κατεύθυνση αυτή. Παράλληλα μέσα από το Ταμείο Αγροτικής

²⁰ <https://2014-2020.espa.gr/el/Pages/staticESPA2014-2020.aspx>

²¹ <http://www.antagonistikotita.gr/tepix/index.asp?id=1>

Επιχειρηματικότητας, ενισχύονταν εκείνες οι ΜμΕ που ήταν οικονομικά βιώσιμες και δραστηριοποιούνταν είτε αμιγώς αγροτικό τομέα, είτε στον τομέα της παραγωγής, της μεταποίησης και της εμπορίας αγροτικών προϊόντων (Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα 2020)²². Τέλος, υπήρχε και το Ταμείο ΕΝΑΛΙΟ, μέσα από το οποίο ενισχύονταν οι επιχειρήσεις εκείνες που λειτουργούσαν στον τομέα της μεταποίησης, της παραγωγής, καθώς και της εμπορίας διαφόρων προϊόντων αλιείας, όπως επίσης και όλες οι επιχειρήσεις εκείνες που είχαν τις εγκαταστάσεις τους σε περιοχές που χαρακτηρίζονταν ως αμιγώς αλιευτικές (Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα 2020)²³.

Από το 2020 και έπειτα, λόγω και της πανδημίας, τα περισσότερα χρηματοδοτικά προγράμματα για ΜμΕ επικεντρώθηκαν στην ενίσχυσή τους, στα πλαίσια της αντιμετώπισης των δυσμενών επιπτώσεων που υπέστησαν. Εντούτοις, από τα προγράμματα που ξεχωρίζουν το πιο σημαντικό είναι αυτό που προσφέρει το Ταμείο Επιχειρηματικότητας III. Ειδικότερα, το πρόγραμμα του Ταμείου Επιχειρηματικότητας, προσφέρει μια σειρά από δάνεια, στα πλαίσια της ανάπτυξης υφιστάμενων ΜμΕ, ώστε με τον τρόπο αυτό να διευρυνθεί η πρόσβασή τους στο ευρύτερο τραπεζικό σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, τα βασικά χαρακτηριστικά που τα δάνεια αυτά προσφέρουν έχουν ως εξής (ΕΣΠΑ 2021)²⁴:

- ✓ Επενδυτικά Δάνεια: πρόκειται για δάνεια ύψους από είκοσι χιλιάδες ευρώ έως και έξι εκατομμύρια ευρώ, με μια διάρκεια που κυμαίνεται από δυο έως και δώδεκα έτη και μια περίοδος χάριτος που φθάνει έως και τους είκοσι τέσσερις μήνες.
- ✓ Δάνεια Κεφαλαίου Κίνησης Ειδικού Σκοπού: πρόκειται για δάνεια ύψους από δέκα χιλιάδες ευρώ έως και πεντακόσιες χιλιάδες ευρώ με μια διάρκεια που κυμαίνεται από δυο έως και πέντε έτη και μια περίοδος χάριτος που φθάνει έως και τους δώδεκα μήνες.

Αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι πως το 40% του ποσού του δανείου δεν επιβαρύνεται με κάποιο επιτόκιο, για το σύνολο της διάρκειάς του, ενώ παράλληλα για το υπόλοιπο 60% το επιτόκιο έχει μια επιδότηση που μπορεί να ανέλθει και έως και 3% για τα πρώτα δυο έτη. Παράλληλα, κατά τη διάρκεια της περιόδου χάριτος, οι ΜμΕ θα κληθούν να αποπληρώσουν μόνο τους τόκους που προκύπτουν από το ποσό του δανείου και όχι μέρος του κεφαλαίου.

²² <https://hdb.gr/tameio-mikron-daneion-agrotikis-epicheirimatikotitas>

²³ <https://hdb.gr/tameio-enalio/>

²⁴ <https://www.espa.gr/el/Pages/NewsFS.aspx?item=1859>

Προφίλ ΜμΕ που Χρηματοδοτούνται

Σε ότι αφορά στο είδος και στον κλάδο δραστηριότητας των ΜμΕ στην Ελλάδα που διαχρονικά χρηματοδοτούνται, αυτές ανήκουν τόσο στον κλάδο της μεταποίησης όσο και στον κλάδο των υπηρεσιών, με μερίδια αναλογικά υψηλότερα από τα αντίστοιχα που παρουσιάζουν οι ίδιες επιχειρήσεις, σε διεθνές επίπεδο σύμφωνα με τον Ο.Ο.Σ.Α. Λαμβάνοντας υπόψιν τα επίσημα στοιχεία του Ο.Ο.Σ.Α., στην Ελλάδα και σε ένα ποσοστό που υπερβαίνει το 50%, η δημιουργία των νέων θέσεων απασχόλησης σχετίζονται τόσο με τον κλάδο του εμπορίου, όσο και με τον κλάδο της εστίασης αλλά και των ξενοδοχείων. Εκτός όμως από αυτούς τους κλάδους, σημαντικός αριθμός θέσεων απασχόλησης δημιουργείται και σε κλάδους που αναφέρονται σε δραστηριότητες κατασκευαστικές ή δραστηριότητες αποθήκευσης και μεταφορών, καθώς και σε δραστηριότητες που σχετίζονται με τη μεταποίηση (IN.EM.Y - Ε.Σ.Ε.Ε. 2022).

Μελετώντας τους υπο – κλάδους της μεταποίησης, τα τρόφιμα και τα ποτά είναι εκείνα που συνεισφέρουν σχεδόν στο 30% του συνόλου των απασχολούμενων της μεταποίησης, δηλαδή κατά το μεγαλύτερο ποσοστό σε σχέση με τους άλλους μεταποιητικούς κλάδους, το οποίο μεταφράζεται σε 2% στο σύνολο των απασχολούμενων. Επίσης, οι κλάδοι της υψηλής παραγωγικότητας όπως είναι οι επαγγελματικές δραστηριότητες, καθώς και οι δραστηριότητες που αφορούν τεχνικά ή επιστημονικά επαγγέλματα, ή ακόμη και με επαγγέλματα σχετικά με τον τομέα της επικοινωνίας και της ενημέρωσης, τα οποία στο σύνολό τους μπορούν να συμβάλλουν στη δημιουργία περισσότερων αλλά και καινούριων θέσεων απασχόλησης (IME – ΓΣΕΒΕΕ, 2023). Τα ποσοστά αύξησης της απασχόλησης στις κατηγορίες αυτές μπορούν να φτάσουν μέχρι και το 12%.

Λαμβάνοντας υπόψιν το βαθμό σημαντικότητας που παρουσιάζει η επιχειρηματικότητα αλλά και η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών ΜμΕ για την οικονομία της χώρας, αυτό που χρειάζεται να υποστηριχθεί είναι η μεγέθυνση της παραγωγής αυτών των επιχειρήσεων, σε επίπεδο κλίμακας παραγωγής (IN.EM.Y - Ε.Σ.Ε.Ε., 2022. Ειδικότερα, το στοιχείο στο οποίο θα πρέπει να υπάρξει εστίαση είναι αυτό της μελέτης και παράλληλα της αξιοποίησης της σχέσης που παρουσιάζεται ανάμεσα στο μέγεθος των ΜμΕ επιχειρήσεων και στην παραγωγικότητα της εργασίας, που μεταφράζεται ως η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία για τον κάθε εργαζόμενο, προκειμένου αυτή ακριβώς η σχέση να αποκτήσει θετικό πρόσημο. Μελετώντας στοιχεία που αφορούν στην παραγωγικότητα της εργασίας, ειδικά ως προς τις πολύ μικρές επιχειρήσεις, αυτό που εξάγεται ως διαπίστωση είναι πως αυτή παρουσιάζεται να είναι αρκετά πιο χαμηλή, σε σχέση με ότι ισχύει για τις υπόλοιπες επιχειρήσεις.

Μάλιστα, κατά το χρονικό διάστημα 2003 – 2020, η παραγωγικότητα των πολύ μικρών ΜμΕ μειώνεται μεσοσταθμικά σε ποσοστό που φθάνει στο 12,5% (Σ.Ε.Β. 2022).

Από την άλλη πλευρά και μελετώντας τις ΜμΕ που διαθέτουν ένα μεσαίο μέγεθος, αυτό που διαπιστώνεται είναι πως υπάρχει μεγαλύτερη παραγωγικότητα σε σχέση με τις υπόλοιπες επιχειρήσεις, η οποία παραγωγικότητα σε απόλυτο αριθμητικό μέγεθος έχει αυξηθεί στο επίπεδο των τριάντα εννέα χιλιάδων ευρώ για τον κάθε εργαζόμενο (ICAP 2023). Εκ των σημαντικότερων προκλήσεων που παρουσιάζονται σήμερα σε ότι αφορά στην προσαρμογή των ΜμΕ σε μια νέα πραγματικότητα που αφορά στην παραγωγικότητά τους, είναι και αυτή που αναφέρεται στη μεταβολή του προτύπου παραγωγικότητας που ισχύει. Αυτή η πρόκληση υποστηρίζεται τόσο από τις σημαντικότερες δυνατότητες ανάπτυξης που υπάρχουν όσο και από το μέγεθος των ΜμΕ, όπου και τα δυο αυτά στοιχεία προάγουν τη συνεργασία μεταξύ τους (IN.ΕΜ.Υ - Ε.Σ.Ε.Ε. 2022). Αυτή η συνεργατική τάση που παρουσιάζεται αυξημένη τα τελευταία έτη έχει ως στόχο την ενίσχυση της δημιουργίας οικονομιών κλίμακας και παράλληλα την εξασφάλιση ανάπτυξης μέσα από την υλοποίηση περισσότερων επενδύσεων. Σε κάθε περίπτωση η όποια θετική εξέλιξη υπάρχει στον τομέα των ΜμΕ οδηγεί και στην αύξηση της απασχόλησης και στην εισαγωγή περισσότερων καινοτομιών, αλλά και στην αύξηση της παραγωγικότητάς τους, όπως επίσης και στην ενίσχυση των εισοδημάτων των ατόμων.

Κεφάλαιο 5^ο: Συμπεράσματα – Συζήτηση

Γενικό Συμπέρασμα

Κατόπιν της μελέτης μιας σειράς παραμέτρων που αφορούν στις ΜμΕ τόσο στην Ελλάδα όσο και σε διεθνές επίπεδο, αυτό που διαπιστώνεται είναι πως αυτής της μορφής, της δυναμικής αλλά και του μεγέθους οι επιχειρήσεις αποτελούν ένα πολύ σημαντικό τμήμα της επιχειρηματικότητας (Τράπεζα της Ελλάδος 2024). Βάσει των τελευταίων πιο πρόσφατων στοιχείων, στην Ελλάδα κατά το έτος 2023, λειτουργούσαν συνολικά 886.000 ΜμΕ επιχειρήσεις, οι οποίες αντιστοιχούν σε ποσοστό που φθάνει στο 99,8% των εγχώριων επιχειρήσεων, πλην όσων ανήκουν στο χρηματοπιστωτικό τομέα. Από το ποσοστό αυτό, το 94,7% των επιχειρήσεων παρουσιάζουν μέγεθος «πολύ μικρό», ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των «μικρών» επιχειρήσεων ανέρχεται σε 4,7%. Τέλος, μόλις 0,4% επί του συνόλου των ΜμΕ στην Ελλάδα είναι επιχειρήσεις «μεσαίου μεγέθους».

Παράλληλα, ένα πολύ σημαντικό συμπέρασμα που εξήχθη από την ανάλυση που προηγήθηκε είναι και αυτό που αναφέρεται στην εξαγωγική δραστηριότητα των ΜμΕ στην Ελλάδα. Ειδικότερα, κατά το χρονικό διάστημα 2003 – 2023, η εξαγωγική δραστηριότητα των επιχειρήσεων αυτών καταγράφει άνοδο, ειδικά σε όσα προϊόντα ανήκουν στον κλάδο της μεταποίησης, ενώ άνοδο καταγράφουν και οι εξαγωγές υπηρεσιών, συνέπεια κυρίως της τουριστικής δραστηριότητας (Τράπεζα της Ελλάδος 2024). Εν συγκρίσει με το 2003, η συμβολή των υπηρεσιών σε επίπεδο Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος έχει αυξηθεί κατά 11%, κατά το έτος 2023. Με δεδομένα τα ανωτέρω μεγέθη και με κριτήριο το μέγεθος της απασχόλησης, οι ΜμΕ αποτελούν την πλειοψηφία των επιχειρήσεων εκείνων που ασκούν εξαγωγική δραστηριότητα (ICAP 2023). Εντούτοις όμως σε όρους αξίας, το υψηλότερο μερίδιο προκύπτει από εκείνες τις επιχειρήσεις που απασχολούν περισσότερους από διακόσιους πενήντα εργαζόμενους.

Μελετώντας τη διαχρονική εξέλιξη και πορεία των ΜμΕ στην Ελλάδα, από το 2003 έως και σήμερα, αυτό που μπορεί να υποστηριχθεί είναι πως χρειάστηκαν οι διοικήσεις τους να αντιμετωπίσουν και να διαχειρισθούν δυο πολύ σημαντικά γεγονότα, με εξαιρετική αρνητική επίδραση τόσο ως προς τον τρόπο της λειτουργίας τους, όσο και ως προς τη βιωσιμότητά τους (ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ, 2023). Το ένα αναφέρεται στην οικονομική κρίση που ξέσπασε σε παγκόσμια κλίμακα κατά το έτος 2003 και η οποία τουλάχιστον σε εγχώριο επίπεδο διήρκησε έως και το 2017. Το δεύτερο αναφέρεται στην πανδημία του Covid – 19 που ξέσπασε κατά το έτος 2020. Σε ότι αφορά στην οικονομική κρίση αυτό που μπορεί να υποστηριχθεί είναι πως οι διοικήσεις των ΜμΕ είχαν να

διαχειρισθούν μια εξαιρετικά δυσχερή συνθήκη, μιας και δεν ήταν μόνο ένα χρηματοοικονομικό πρόβλημα που έπρεπε να επιλυθεί από το ελληνικό κράτος με τρόπο συστημικό, αλλά αντιθέτως αναδιαρθρώθηκε ολόκληρη η δομή και ο τρόπος λειτουργίας της ελληνικής οικονομίας (ΙΜΕΓΣΕΒΕΕ, 2023). Επίσης, η χρονική διάρκεια της οικονομικής κρίσης ήταν τέτοια που επιδείνωσε σημαντικά τις αναπτυξιακές προοπτικές των ΜμΕ, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο πλήθος εξ αυτών, ειδικά οι «πολύ μικρές» επιχειρήσεις αλλά και οι αυτοαπασχολούμενοι, να θέσουν τέλος στη λειτουργία τους.

Από την άλλη πλευρά, σε ότι αφορά στην πανδημία του Covid- 19, αυτό που μπορεί να υποστηριχθεί είναι πως οι επιπτώσεις της επηρέασαν πολύ αρνητικά το σύνολο της δραστηριότητας των ΜμΕ σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και ασφαλώς και στην περίπτωση της Ελλάδος (Σ.Ε.Β. 2022). Στην Ελλάδα οι αρνητικές συνέπειες ήταν πιο έντονες, δεδομένου ότι η χώρα είχε πρόσφατα εξέλθει από τρία διαδοχικά προγράμματα οικονομικής προσαρμογής και μια δεκαετία παρατεταμένης κρίσης (ICAP 2023). Είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι το 2020 η δραστηριότητα των ΜμΕ στην Ελλάδα χαρακτηρίστηκε από μεγάλη υποχώρηση της προστιθέμενης αξίας, ενώ οι επιπτώσεις στην απασχόληση ήταν μικρότερες λόγω των μέτρων στήριξης της ελληνικής κυβέρνησης για επιχειρήσεις και εργαζόμενους.

Μόνο κατά το έτος 2021 διαπιστώνεται μια αύξηση του πραγματικού Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος κατά 8,3%, φθάνοντας στα επίπεδα που βρισκόταν πριν από την πανδημία, ήτοι κατά το έτος 2019 (ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2023). Η σταδιακή άρση των περιοριστικών μέτρων, η επαναλειτουργία των επιχειρήσεων, αλλά και η συσσώρευση αποταμιεύσεων από την πλευρά των νοικοκυριών οδήγησαν σε σημαντική αύξηση της ζήτησης για αγαθά και υπηρεσίες, γεγονός που αποτυπώθηκε στην αύξηση του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων της χώρας κατά σχεδόν 20% σε σχέση με το 2020 (ΙΜΕΓΣΕΒΕΕ 2023). Οι εξελίξεις αυτές επηρέασαν θετικά την λειτουργία των ΜμΕ με την προστιθέμενή τους αξία να παρουσιάζει τη μεγαλύτερη άνοδο ανάμεσα στα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γενικότερα, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στις οικονομίες της ευρωζώνης το ετήσιο πραγματικό Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν αυξήθηκε με χαμηλότερο ρυθμό κατά το έτος 2021 εν συγκρίσει με το αντίστοιχο Ελλάδας, ήτοι 5,3% και 5,2% αντιστοίχως (Σ.Ε.Β. 2022). Κατά το έτος 2021 στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2021, η δραστηριότητα των ΜμΕ ανέκαμψε καταγράφοντας άνοδο κατά 8% σε τρέχουσες τιμές, ενώ και η προστιθέμενη αξία τους κινήθηκε ανοδικά κατά το ίδιο έτος σε ετήσια βάση σε όλους τους κλάδους, με τη μεγαλύτερη άνοδο να καταγράφεται στον κλάδο των κατασκευών, του εμπορίου και της μεταποίησης.

Πηγές Χρηματοδότησης ΜμΕ στην Ευρώπη

Από τα πλέον σημαντικά προβλήματα που οι ΜμΕ αντιμετωπίζουν είναι και αυτό της ρευστότητάς τους, είτε στα πλαίσια της υλοποίησης αναπτυξιακών δράσεων, είτε στα πλαίσια της βιωσιμότητάς τους. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, προκειμένου να ενισχύει τις ΜμΕ έχει προβεί σε μια σειρά από στοχευμένες ενέργειες, κυρίως για την τόνωση της ανταγωνιστικότητας αλλά και της καινοτομίας τους. Πιο συγκεκριμένα (Botsari et al. 2024):

- ✓ Η Ευρωπαϊκή Ένωση προβαίνει στη χρηματοδότηση μέσω του Μηχανισμού Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, των ΜμΕ αλλά και γενικότερα των οικονομιών της Ένωσης, με συνολικά 725 δισεκατομμύρια ευρώ. Επίσης η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από το 2020 μέχρι και σήμερα (2023) έχει προβεί στη χρηματοδότηση συνολικά με 75 δισεκατομμύρια ευρώ, προς τις χώρες – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βάσει των αιτημάτων πληρωμής που έχουν υποβάλλει προς έγκριση.
- ✓ Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα μέχρι και σήμερα (2023) συνεχίζει να προβαίνει σε ενέργειες αγοράς περιουσιακών στοιχείων στο πλαίσιο του έκτακτου προγράμματος αγοράς στοιχείων ενεργητικού λόγω πανδημίας του Covid– 19. Επίσης, συνεχίζει και την υιοθέτηση της πολιτικής που αφορά στη διατήρηση των βασικών νομισματικής πολιτικής χωρίς καμία μεταβολή, συμβάλλοντας στη διατήρηση του κόστους δανεισμού σε χαμηλό επίπεδο συνεχίζοντας παράλληλα να παράσχει σημαντική ρευστότητα στις εμπορικές Τράπεζες.
- ✓ Τέλος, η Ευρωπαϊκή Ένωση συνεχίζει και την πολιτική της σε επίπεδο αναστολής των δημοσιονομικών κανόνων για το σύνολο των χωρών της Ένωσης.

Παράλληλα, πολύ σημαντική είναι η παρουσία και η δράση του Μηχανισμού Ανάκαμψης «Next Generation EU – NGEU» και πιο συγκεκριμένα του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (Recovery and Resilience Facility – RRF), μέσω του οποίου παρέχονται προς τα κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μια σειρά από κεφαλαιακούς πόρους, για την υλοποίηση μεταρρυθμίσεων και επενδύσεων (European Commission 2023)²⁵. Μέσω αυτών των χρηματοδοτήσεων η Ευρωπαϊκή Ένωση και ο συγκεκριμένος Μηχανισμός συνεισφέρει στην ανάπτυξη των οικονομιών των κρατών – μελών

²⁵ <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/54968>

της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επηρεάζοντας θετικά και τη δραστηριότητα των ΜμΕ (Botsari et al 2024). Ήδη από τα τέλη του 2020, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έχει οριστικοποιήσει τη συμφωνία για το Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο 2021 – 2027, διαμορφώνοντας το πλαίσιο ολοκλήρωσης των νομικών πράξεων ώστε να ενεργοποιηθεί ο Μηχανισμός Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας του NGEU.

Μέσω του Πολυετούς Δημοσιονομικού Πλαισίου 2021 – 2027, καλύπτονται επτά τομείς δαπανών, αποτελώντας το πλαίσιο για τη χρηματοδότηση για περισσότερα από τριάντα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το χρονικό διάστημα 2021 – 2027 (European Commission, 2023). Συνολικά το 50% επί του συνόλου των πόρων αναμένεται να κατευθυνθεί στον εκσυγχρονισμό δομών μέσω προγραμμάτων για την Έρευνα και την Ανάπτυξη, την καινοτομία και τον ψηφιακό μετασχηματισμό (Botsari et al 2024). Επίσης, χρηματοδότηση θα συνεχίσει να λαμβάνει η πολιτική συνοχής και η κοινή γεωργική πολιτική, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην ψηφιακή αλλά και στην πράσινη μετάβαση. Παράλληλα, μια σειρά πόρων αναμένεται να κατευθυνθούν και για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής σε τομείς των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος, καθώς και για στην ενιαία αγορά, στην καινοτομία και στην ψηφιακή οικονομία.

Καινοτομία ΜμΕ: μορφές, πηγές και οφέλη

Τα τελευταία έτη παρατηρείται μια αύξηση του επιπέδου της ψηφιακής ωριμότητας των ΜμΕ στην Ελλάδα, η οποία κατά το έτος 2024 δείχνει να κορυφώνεται, χωρίς αυτό να συνεπάγεται πως δεν υπάρχουν και περαιτέρω επίπεδα βελτίωσης (European Commission, 2023). Πιο συγκεκριμένα οι ΜμΕ σήμερα έχουν επιτύχει να αναβαθμίσουν σημαντικά την ψηφιοποίησή τους, μέσα από την ανάληψη μιας σειράς δράσεων, και ειδικότερα μιας σειράς εργαλείων, όπως είναι για παράδειγμα η ψηφιακή τους επικοινωνία και γενικότερα παρουσία, η πραγματοποίηση περισσότερων ψηφιακών συναλλαγών και ασφαλώς η ενεργοποίηση και αναβάθμιση των ψηφιακών τους υποδομών. Επομένως, ολοένα και αυξάνεται το πλήθος εκείνων των ΜμΕ που διαθέτουν μια ολοκληρωμένη και ελκυστική ιστοσελίδα αλλά και ένα άρτιο και αποδοτικό τηλεφωνικό κέντρο (European Commission 2024)²⁶. Παράλληλα, εκτός της ιστοσελίδας πάρα πολλές ΜμΕ έχουν δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα και στη δημιουργία ηλεκτρονικών καταστημάτων (e-shops), μέσα από τα οποία όχι μόνο προβάλλονται, αλλά κυρίως προωθούν και πωλούν τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες τους, κάνοντας χρήση στρατηγικών που βασίζονται σε digital campaigns (Τσακανίκας κ.α. 2023). Στα ανωτέρω επίσης μπορεί να προστεθεί και το πολύ σημαντικό εργαλείο που αναφέρεται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τα οποία από ένα μέσο

²⁶https://www.ggb.gr/sites/default/files/basic-page-files/Greece%20-%20graphs%20related%20to%20the%20SME%20fact%20sheet_0.pdf

επικοινωνίας έχει αναδειχθεί σε μέσο προώθησης επιχειρήσεων ή και προϊόντων, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις αποτελούν και εργαλείο διαμόρφωσης τάσεων.

Επίσης όπως αναφέρθηκε, οι ΜμΕ δίνουν μεγάλη βαρύτητα και στις ψηφιακές τους υποδομές, που διακρίνονται σε δυο υποκατηγορίες, με τη μια εξ αυτών να σχετίζεται με την ασφάλεια της λειτουργίας τους και την άλλη να αφορά στην υποστήριξη των διοικητικών συστημάτων των εταιρειών, μέσα από τη χρήση κατάλληλου λογισμικού το οποίο προσφέρει μια περισσότερο αποδοτική διαχείριση των πόρων, υλικών και άυλων (European Commission 2023). Χάριν στις ανωτέρω ενέργειες, οι ΜμΕ έχουν επιτύχει και συνεχώς κινούνται προς την κατεύθυνση της περαιτέρω βελτίωσης, της καλύτερης διαχείρισης των σχέσεων με τους πελάτες τους, εξασφαλίζοντας παράλληλα και μια περισσότερο αποτελεσματική επικοινωνία, που οδηγεί και στη βελτίωση της εμπειρίας των πελατών (Τσακανίκας κ.α. 2023). Ειδικά ως προς την αναβάθμιση της εμπειρίας των πελατών και την επίτευξη μεγαλύτερης παραγωγικότητας, αυτές οι δυο παράμετροι αποτελούν και τα πιο σημαντικά επιτεύγματα των ΜμΕ, που έχουν δώσει έμφαση στην καινοτομία (European Commission 2024). Όμως δεν θα πρέπει να μην γίνει αναφορά και στους ανασταλτικούς εκείνους παράγοντες που δεν επιτρέπουν την πλήρη αξιοποίηση των ψηφιακών εργαλείων από τις ΜμΕ, όπως είναι τόσο η απουσία επαρκούς ενημέρωσης αλλά και εκπαίδευσης των εργαζόμενων, όσο και ο περιορισμός που υπάρχει ακόμη και σήμερα, σχετικά με την εξασφάλιση επαρκών χρηματοοικονομικών πόρων.

Εντούτοις όμως και παρά τις σημαντικές προσπάθειες που καταβάλλονται από ένα πολύ μεγάλο αριθμό ΜμΕ, σχετικά με την ψηφιακή τους αναβάθμιση, η ψηφιακή τους ετοιμότητα εξακολουθεί να βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα και σε πρώιμα στάδια, μιας και η χρήση των διαφόρων γνωστών ψηφιακών τεχνολογιών αλλά και συστημάτων, γίνεται σε επίπεδο μόλις του 50%, χωρίς παράλληλα να επιχειρείται η αύξηση αυτού του ποσοστού, μέσα από την αξιοποίηση των διαφόρων εργαλείων χρηματοδότησης που υπάρχουν από την Ελλάδα ή και την Ευρωπαϊκή Ένωση, με τη μορφή επιχορηγήσεων αλλά και επιδοτήσεων (European Commission, 2023). Επομένως, στα έτη που θα ακολουθήσουν οι ΜμΕ θα πρέπει να εντείνουν τις προσπάθειές τους για μετάβαση από τα πρώιμα στάδια της ψηφιακής ετοιμότητας προς τα προχωρημένα, δίνοντας μεγάλη έμφαση στην καινοτομία, σε όλες τις εκφάνσεις αλλά και τις εφαρμογές της (Τσακανίκας κ.α. 2023). Αυτές οι προσπάθειες χρειάζεται να εντατικοποιηθούν περισσότερο από την πλευρά των πολύ μικρών επιχειρήσεων, ώστε να βελτιωθεί η λειτουργία αλλά και η ανταγωνιστικότητά τους και παράλληλα να γίνει μεγαλύτερη αξιοποίηση και των νέων τεχνολογιών.

Επίσης αυτό που είναι σημαντικό μελλοντικά να εξελιχθεί είναι και η παρουσία των ΜμΕ στο διαδίκτυο, με το κάθε πιθανό ψηφιακό εργαλείο, εισάγοντας καινοτομίες με τη χρήση ειδικά των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, διαμορφώνοντας κατάλληλες προωθητικές και διαφημιστικές καμπάνιες. Παράλληλα επισημαίνεται πως καινοτομίες θα πρέπει να εισαχθούν και σε επίπεδο αξιοποίησης των διαφόρων εναλλακτικών μορφών επικοινωνίας, ενώ χρειάζεται και μεγαλύτερη εφαρμογή των υποδομών Cloud, όπως επίσης και πιο στενή προσέγγιση σε επίπεδο χρήσης εργαλείων Τεχνητής Νοημοσύνης (Artificial Intelligence) (European Commission 2024). Τέλος, ακόμη μια πτυχή της ψηφιοποίησης των ΜμΕ και των καινοτομιών που θα πρέπει να εισαχθούν, είναι και αυτή που σχετίζεται με την ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων από την πλευρά των εργαζόμενων. Χρειάζεται να αποκτηθούν οι κατάλληλες γνώσεις αρχικά ώστε στη συνέχεια να είναι σε θέση να μπορούν να αξιοποιούν προς όφελος δικό τους και φυσικά και της επιχείρησης, τις ψηφιακές τεχνολογίες (Τσακανίκας κ.α. 2023). Θα μπορούσε να προστεθεί παράλληλα πως, από τις διοικήσεις των ΜμΕ χρειάζεται να διαμορφωθεί, να προωθηθεί και να ισχυροποιηθεί, η προώθηση μιας κατάλληλης ψηφιακής επιχειρηματικής κουλτούρας, αξιοποιώντας τις νέες τεχνολογίες και υποστηρίζοντας παράλληλα και τους εργαζόμενους, στην εισαγωγή αυτών των τεχνολογικών μεταβολών.

Στρατηγική Εξωστρέφειας των ΜμΕ

Μια ορθή στρατηγική εξωστρέφειας που θα πρέπει οι διοικήσεις των ΜμΕ να σχεδιάζουν και να τηρούν, βασίζεται σε τρία βασικά στάδια, με ξεχωριστή σημαντικότητα το κάθε ένα εξ αυτών (ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ 2023). Το πρώτο στάδιο είναι αυτό κατά το οποίο απαιτείται να καθορίζονται οι στόχοι εξωστρέφειας, που εκτός από σαφείς θα πρέπει να είναι και ρεαλιστικοί. Για να επιτευχθεί αυτό χρειάζεται να υπάρξει μια συστηματική προσέγγιση και μια διαρκή αναθεώρηση του περιεχομένου των στόχων αυτών, προκειμένου στη συνέχεια να θεσπισθούν στρατηγικές που να ενισχύουν την εξωστρέφεια των ΜμΕ. Αρχικά οι διοικήσεις των ΜμΕ θα πρέπει να προχωρήσουν σε μια ευρεία ανάλυση τόσο των εσωτερικών τους δυνατοτήτων, όσο και των εξωτερικών παραγόντων που επηρεάζουν τον τρόπο λειτουργίας τους και φυσικά το σύνολο του κλάδου στον οποίο και δραστηριοποιούνται (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 2023). Σε ότι αφορά στην ανάλυση των εσωτερικών δυνατοτήτων, απαιτείται να εκτιμηθούν οι ικανότητες των ΜμΕ ώστε να ανταπεξέλθουν στις διεθνείς αγορές, κάνοντας και μια αποτίμηση των οικονομικών πόρων που διαθέτουν, προκειμένου να είναι σε θέση να εισέλθουν στη νέα αγορά. Σε ότι αφορά στην ανάλυση των εξωτερικών παραγόντων, αυτή θα πρέπει να περιλαμβάνει την αξιολόγηση των διεθνών αγορών στις οποίες μια ΜμΕ επιθυμεί να εισέλθει, καθώς και τις τάσεις που επικρατούν σε αυτές, όπως επίσης και τις προκλήσεις που μπορεί να υπάρχουν (Σ.Ε.Β., 2022).

Στη συνέχεια χρειάζεται να καθορισθούν συγκεκριμένοι στόχοι, που θα είναι εκτός από ρεαλιστικοί και μετρήσιμοι, βάσει ενός ορισμένου χρονοδιαγράμματος. Πρακτικά αυτό συνεπάγεται την ανάγκη διατύπωσης των στόχων με σαφήνεια, ώστε να είναι εφικτή η μέτρησή τους και στη συνέχεια η αξιολόγησή τους σε επίπεδο προόδου, σύμφωνα με τους δεδομένους πόρους που υπάρχουν, αλλά και τις δυνατότητες (IME – ΓΣΕΒΕΕ, 2023). Παράλληλα, οι στόχοι εξωστρέφειας που οι ΜμΕ πρέπει να θέσουν χρειάζεται να είναι συναφείς με την πολιτική που ακολουθεί καμιά μια εξ αυτών, βάσει των διαθέσιμων πόρων, ώστε να υπάρχει πλήρης γνώση σχετικά με τους πόρους που τελικά θα απαιτηθούν για την υλοποίηση των στόχων (Σ.Ε.Β. 2022). Τέλος, οι διοικήσεις των ΜμΕ για να επιτύχουν τους στόχους εξωστρέφειας χρειάζεται να προβαίνουν συνεχώς σε διαδικασίες αξιολόγησης και αναθεώρησης της προόδου που υπάρχει ως προς την επίτευξη των στόχων, προκειμένου στη συνέχεια να αναπροσαρμόζουν τη στρατηγική τους, είτε βάσει του εσωτερικού τους περιβάλλοντος, είτε ανάλογα με το εξωτερικό περιβάλλον.

Εκτός όμως της προσέγγισης που αφορά στο εσωτερικό και στο εξωτερικό περιβάλλον, μια ΜμΕ χρειάζεται να μπορεί να αναγνωρίζει τους κινδύνους που παρουσιάζονται, καθώς και τις ευκαιρίες που υπάρχουν, για να μπορέσει να επιτύχει τους στόχους εξωστρέφειας που θέτει (IME ΓΣΕΒΕΕ 2023). Αυτή η στρατηγική επιλογή βασίζεται σε διαφορετικούς παράγοντες, όπως είναι για παράδειγμα την περίπτωση των ευκαιριών οι τυχόν επενδύσεις που μπορούν να γίνουν στη νέα αγορά, ή η σύναψη στρατηγικών συμμαχιών, ή ακόμη και η αναγνώριση ενδεχόμενων κοινωνικών αλλαγών, που θα οδηγήσουν ακόμη και στη μεταβολή του προϊόντος ή του τρόπου εισόδου του στην αγορά (Τράπεζα της Ελλάδος 2024). Από την άλλη πλευρά, όταν μια ΜμΕ ακολουθεί μια στρατηγική εξωστρέφειας, χρειάζεται να μελετάει και να αξιολογεί συνεχώς τυχόν φαινόμενα οικονομικής αστάθειας, ή ακόμη και πολιτικής, ενώ μεγάλη βαρύτητα θα πρέπει να δίνει στη νομοθεσία και στον τρόπο με τον οποίο οι ανταγωνιστές την αντιμετωπίζουν.

Τέλος, πολύ βασικό εργαλείο σε ότι αφορά στην επίτευξη των στόχων εξωστρέφειας σήμερα που θέτουν οι ΜμΕ είναι και αυτό που αφορά στην ψηφιακή τους παρουσία, σε συνδυασμό και με τη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Αρχικά πρέπει να επισημανθεί πως, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης προσφέρουν ένα δυναμικό εργαλείο για την παγκόσμια προβολή μιας ΜμΕ και τη δημιουργία σχέσεων με το κοινό (IME – ΓΣΕΒΕΕ 2023). Με την ορθή στρατηγική, μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στην αύξηση της αναγνωρισιμότητας και της προβολής παγκοσμίως. Αυτό που οι διοικήσεις των ΜμΕ χρειάζεται να κατανοήσουν είναι πως απαιτείται να κινηθούν προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση, εκκινώντας από το ζήτημα της δημιουργίας του περιεχομένου μιας δημοσίευσης, ώστε να διατηρείται το ενδιαφέρον των αγορών (IME ΓΣΕΒΕΕ 2023). Παράλληλα, χρειάζεται να υπάρχει από την πλευρά της ΜμΕ για τη νέα αυτή διεθνή αγορά μιας διαρκής

αλληλεπίδραση, ώστε να κατανοηθούν οι ανάγκες των πελατών και παράλληλα να είναι πιο εύκολα διαχειρίσιμες οι ανάγκες τους. Μέσα από την υιοθέτηση και εφαρμογή μιας κατάλληλης στρατηγικής προώθησης, οι ΜμΕ μπορούν να αυξήσουν την αναγνωρισιμότητα όχι μόνο των προϊόντων τους, αλλά και του ίδιου τους του brand name, εξασφαλίζοντας μεγαλύτερο μερίδιο αγοράς (Σ.Ε.Β. 2022).

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Ελληνική Βιβλιογραφία

1. Βουμβάκη Φ., Σάββα Μ., Κουτούζου Α., 2016, *Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις: Έρευνα Συγκυρίας*, Αθήνα, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος
2. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014, *Ορισμός ΜΜΕ*, Κανονισμός Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αριθμός 651/2014 της Επιτροπής της 17^{ης} Ιουνίου 2014, Βρυξέλλες, ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι
3. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022, *Πρόσβαση των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων σε Χρηματοδότηση*, Θεματικό Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, Λουξεμβούργο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή
4. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2023, *Πρόσβαση των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων σε Χρηματοδότηση*, Θεματικό Ενημερωτικό Δελτίο Ευρωπαϊκού Εξαμήνου, Λουξεμβούργο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή
5. ICAP, 2023, *Ετήσιες Εκθέσεις Ανταγωνιστικότητας των ΜμΕ για τα έτη 2013 – 2022 με θέμα: η κατάσταση και οι προοπτικές των ΜμΕ στην Ελλάδα*, Έκθεση Ανταγωνιστικότητας 2021, Αθήνα, Μάιος
6. ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ, 2023, *Έκθεση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 2023 για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις*, Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων – Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδος, Αθήνα
7. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ} ΙΜΕ – ΓΣΕΒΕΕ, 2019, *Προτάσεις ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ – Προγραμματική Περίοδος 2021 – 2027*, Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα, Οκτώβριος
8. ΙΜΕΓΣΕΒΕΕ, 2023, *Ανταγωνισμός & Μικρές Επιχειρήσεις*, Έκθεση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα
9. ΙΝ.ΕΜ.Υ - Ε.Σ.Ε.Ε., 2022, *Ετήσια Έκθεση Ελληνικού Εμπορίου 2022*, Ινστιτούτο Εμπορίου και Υπηρεσιών της Ε.Σ.Ε.Ε., Αθήνα

10. Καρβούνης Α., 2023, *Ανταγωνιστικά Ευρωπαϊκά Προγράμματα 2021 – 2027: επισκόπηση προγραμμάτων και βασικά βήματα για την προετοιμασία και διαχείριση των προτάσεων*, Υπουργείο Εσωτερικών, Αθήνα
11. Κριεμάδης Α., 2011, *Επιχειρηματικότητα και Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις Παροχής Υπηρεσιών*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη
12. Λιώνης Ν., 2023, *Δομές Στήριξης Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων*, Ερευνητικά Κείμενα, Αθήνα, Μάρτιος
13. Μανασάκης Κ., 2021, *Βιώσιμη Ανάπτυξη και Στρατηγική Επιχειρηματική Υπευθυνότητα σε Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις*, Εκδόσεις Τζιόλα, Αθήνα
14. Ματσατσίνης Ν., Γρηγορούδης Ε., Ζοπουνίδης Κ., Γαγάνης Χ., 2010, *Ανάπτυξη και Λειτουργία Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων*, Εκδόσεις Κλειδάριθμος, Αθήνα
15. Μηλιαράκης Π., 2009, *Η Έννοια των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων και τα Προβλήματα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
16. Πισσαρίδης Χ., Βαγιανός Δ., Βέττας Ν., Μεγήρ Κ., 2020, *Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία*, Τελική Έκθεση, Αθήνα
17. Σ.Ε.Β., 2022, *Οι Μεσαίες και Μικρές Επιχειρήσεις στην Ελλάδα: μέρος Α – συμβολή στην οικονομία, εξελίξεις και προκλήσεις*, Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών, Αθήνα, Μάρτιος
18. Scarborough N., 2019, *Επιχειρηματικότητα και Διοίκηση Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων*, Εκδόσεις Ίων, Αθήνα
19. Storey D., Greene F., 2011, *Επιχειρηματικότητα για Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα

20. Τράπεζα της Ελλάδος, 2023, Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος – 2022, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, Απρίλιος

21. Τράπεζα της Ελλάδος, 2024, Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος – 2023, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, Μάιος

22. Τσακανίκας Α., Βαλαβανιώτη Ε., Σταυράκη Σ., Στρουμπάκου Φ., 2023, Ετήσια Έκθεση Επιχειρηματικότητας 2021 – 2022: Υποχώρηση της Νέας Επιχειρηματικότητας Μέσα από την Πανδημική Κρίση, Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, Αθήνα

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

23. Bagklioni A., 2016, *The European Banking Union - A Critical Assessment*, Palgrave Macmillan Studies in Banking and Financial Institutions

24. Boccuzzi G., 2016, *The European Banking Union Supervision and Resolution*, Palgrave Macmillan, United Kingdom

25. Botsari A., Gvetadze S., Lang F., 2024, *The European Small Business Finance Outlook 2024*, EIF Research and Market Analysis, Luxemburg, Working Paper 101/2024

26. European Commission, 2022, *Annual Report on European SMEs 2021/22 – SMEs and Environmental Sustainability*, European Commission, Brussels, April

27. European Commission, 2023, *Annual Report on European SMEs 2023/2024*, Grow and JRC, SME Performance Review, European Commission, Brussels, April

28. Krzysztozek M., 2011, *Advantages and Disadvantages of Micro, Small and medium Companies*, PKPP Lewiatan, Poland, December

✓ Διαδικτυακές Πηγές

- Τράπεζα της Ελλάδος, 2023, *Ο Ρόλος των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεις (ΜμΕ) στην Ελληνική Οικονομία*, Διαθέσιμο <https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=a66cdf8e->, Ανάκτηση 07/01/2025
- Τράπεζα της Ελλάδος, 2024, *Χρηματοδότηση του Εμπορίου και των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων (ΜμΕ) από τις Τράπεζες και το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας*, Διαθέσιμο <https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=ae9d5291-c5a8-4a90-8f9c-ccfc5b373389>, Ανάκτηση 07/01/2025
- European Commission, 2023, *SME Performance Review 2022 / 2023 – Greece Country Sheet*, Διαθέσιμο <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/54968>, Ανάκτηση 08/01/2025
- European Commission, 2024, *SME Performance Review 2023 / 2024 – Greece Country Sheet*, Διαθέσιμο https://www.ggb.gr/sites/default/files/basic-page-files/Greece%20-%20graphs%20related%20to%20the%20SME%20fact%20sheet_0.pdf, Ανάκτηση 20/01/2025
- Enterprise Europe Network, 2025, *Main Page*, Διαθέσιμο <https://een.ec.europa.eu/>, Ανάκτηση 12/01/2025
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025, *Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης*, Διαθέσιμο <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/95/el-fondo-europeo-de-desarrollo-regional-feder->, Ανάκτηση 12/01/2025
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2025, *Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο*, Διαθέσιμο <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/el>, Ανάκτηση 12/01/2025
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2025, *Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης*, Διαθέσιμο https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=legisum:0301_1, Ανάκτηση 12/01/2025
- European Investment Fund, 2020, *JEREMIE – Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises*, Διαθέσιμο <https://www.eif.org/index.htm>, Ανάκτηση 12/01/2025
- European Commission, 2025, *Competitiveness and Innovation Framework Programme – CIP*, <https://ec.europa.eu/cip/>, Ανάκτηση 13/01/2025

- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2025, *Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων*, Διαθέσιμο <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/investment-plan/strategic-investments-fund/#:~:text=%CE%A4%CE%BF>, Ανάκτηση 14/01/2025
- Ευρωπαϊκή Ένωση, 2016, *Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Μικροχρηματοδοτήσεων*, Διαθέσιμο <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/3bb4f283-d8bf-478d-a797-8d9939dc3e8b>, Ανάκτηση 14/01/2025
- ΕΣΠΑ, 2014, *Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς*, Διαθέσιμο, <https://www.espa.gr/el/Pages/Default.aspx>, Ανάκτηση 15/01/2025
- ΕΣΠΑ, 2014, *Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία*, Διαθέσιμο <https://2014-2020.espa.gr/el/Pages/staticOPEpanek.aspx>, Ανάκτηση 15/01/2025
- ΕΣΠΑ, 2014, *ΕΣΠΑ 2014 – 2020*, Διαθέσιμο <https://2014-2020.espa.gr/el/Pages/staticESPA2014-2020.aspx>, Ανάκτηση 15/01/2025
- Ταμείο Επιχειρηματικότητας, 2022, *ΤΕΠΙΧ*, Διαθέσιμο <http://www.antagonistikotita.gr/tepix/index.asp?id=1>, Ανάκτηση 15/01/2025
- Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα, 2020, *Ταμείο Αγροτικής Επιχειρηματικότητας*, Διαθέσιμο <https://hdb.gr/tameio-mikron-daneion-agrotikis-epicheirimatikotitas/>, Ανάκτηση 15/01/2025
- Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα, 2020, *Ταμείο ΕΝΑΛΙΟ*, Διαθέσιμο <https://hdb.gr/tameio-enalio/>, Ανάκτηση 15/01/2025
- ΕΣΠΑ, 2021, *Ταμείο Επιχειρηματικότητας III*, Διαθέσιμο <https://www.espa.gr/el/Pages/NewsFS.aspx?item=1859>, Ανάκτηση 16/01/2025